

Tiivistelmä

Itä-Euroopan entiset neuvostoliiton suunnitelmatalousmaat ovat siirtymässä kohti markkinataloutta ja pyrkivät samalla integroitumaan aikaisempaan Euroopan unioniin ja jäseniin markkinatalouteen. Siirtymä on tapahtunut nopeasti ja on ollut voimakkaasti yhteistyötä, joka on ollut keskeistä osana Euroopan unionin toimintaa.

Terhi Kivilahti — Jyri Svanborg — Merja Tekoniemi

Idäntalouksien yksikkö

7.4.1992

Itä-Euroopan maiden valuuttojen vaihdettavuudesta

Valuuttojen vaihdettavuus on keskeinen osa Euroopan unionin toimintaa. Se on edellytys markkinatalouden ja yhteistyön toteuttamiseksi. Itä-Euroopan maiden valuuttojen vaihdettavuus on ollut keskeinen osa Euroopan unionin toimintaa. Se on edellytys markkinatalouden ja yhteistyön toteuttamiseksi.

Suuri osa entisen Neuvostoliiton ja mahdollisesti myös Itäisen Keski-Euroopan maiden talouspolitiikasta saattaa olla arvovähentäjiä, eli ne ovat tappiollisia talouteen vaikuttavuuksilla. Tällä tarkoitetaan sitä, että yhteinen markkinan hyödykkeiden bruttoarvo maailmanmarkkinahinnnoissa on materiaalisuhteellisesti pienempi.

Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia ottivat sisäisesti vaihdettavat valuutat käyttöön vasta 1990-luvulla. Radikaali uudistusohjelma teki Puolan kaupan ja palveluiden ulkomarkkinista vaihdettavia. Neuvostoliiton hajottaminen lisäsi uusia vaihtelijoita on nostanut esille kysymyksen yhteisen markkinan mahdollisesta kansallisesta valuutasta ja niiden vaihdettavuudesta. Rupan käytöstä on alustavasti sovittu yhteisen markkinan välisenä yhteisenä

ISBN 951-686-322-1
ISSN 0785-3572

Suomen Pankin monistuskeskus
Helsinki 1992

Tiivistelmä

Itä-Euroopan entiset keskusjohtoiset suunnitelmatalousmaat ovat siirtymässä kohti markkinataloutta ja pyrkivät samalla integroitumaan aikaisempaa huomattavasti laajemmin maailmantalouteen. Siirtymää haittaavat monet suunnitelmatalouksien erityispiirteet, jotka näkyvät etenkin ulkomaankaupan eristämisenä kotimaantaloudesta, rahan suppeana merkityksenä, valuutan vaihtokelpoisuuden puutteena sekä epärationaalisena hintajärjestelmänä. Epäkohdat ovat nousseet esiin keskinäisen avun järjestön SEVin lakattua toimimasta vuoden 1991 alkupuolella, mikä on johtanut entisten jäsenmaiden kaupan ja kokonaistuotannon voimakkaaseen supistumiseen. Kaupan elvyttämiseksi on suunniteltu Euroopan jälleenrakennuskauden maksu-unionin kaltaisia järjestelyjä.

Valuutan vaihdettavuus ei ole päämäärä sinänsä, vaan nimenomaan sen talouteen tuoma positiivinen vaikutus. Tämä ilmenee parhaimmillaan kiristyneen kilpailun mukanaan tuomana tehokkuutena, hintasuhteiden korjaantumisenä sekä ulkomaisten investointien, osaamisen ja teknologian maahantuontina. Valuutalla voi olla monenlaajuisia vaihdettavuutta: hyödykevaihdevuutta, sisäistä tai ulkoista vaihdettavuutta sekä vaihdettavuutta ulkomaisten taloussuhteiden eri toimien osalta. Radikaalin siirtymäpolitiikan tavoitteena on rahatalouden tasapainottaminen, kun taas maltillisempi, asteittainen ohjelma korostaa rakenteellisia uudistuksia.

Suuri osa entisen Neuvostoliiton ja mahdollisesti myös itäisen Keski-Euroopan maiden teollisuuslaitoksista saattaa olla ns. arvovähentäjiä, eli ne ovat tappiollisia kaikilla valuuttakursseilla. Tällä tarkoitetaan sitä, että yrityksen tuottaman hyödykkeen bruttoarvo maailmanmarkkinahinnoissa on materiaalikustannuksia pienempi.

Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia ottivat sisäisesti vaihdettavat valuutat käyttöön vasta 1990-luvulla. Radikaali uudistusohjelma teki Puolan kaupan ja palveluiden ulkomaanmaksuista vaihdettavia. Neuvostoliiton hajoaminen itsenäisiksi tasavalloiksi on nostanut esiin kysymyksen kunkin tasavallan mahdollisesta kansallisesta valuutasta ja niiden vaihdettavuudesta. Ruplan käytöstä on alustavasti sovittu joidenkin tasavaltojen välisenä yhteisenä

rahana, mutta omien valuuttojen käyttöä ei ole pois suljettu. Ruplan vaihdettavuudesta on esitetty monenlaisia suunnitelmia, mutta laajaa vaihdettavuutta tuskin voidaan taloudellisin perustein nopeasti toteuttaa.

Sisällys

1 Johdanto	7
2 Valuutan vaihdettavuuden muodot, edellytykset ja merkitys ..	9
2.1 Vaihdettavuuden muodot	9
2.2 Vaihdettavuuden edellytykset ja siirtymisen vaiheet ...	11
2.3 Vaihdettavuuden merkitys sekä Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin rooli	15
3 Suunnitelmatalouden erityispiirteet valuutan vaihdettavuuden kannalta	19
3.1 Suljettu suunnitelmatalous	19
3.2 Arvonvähentäjät	21
4 Sev-maiden maksujärjestelmä ja ehdotukset maksu-ionin perustamisesta	23
4.1 SEV-maiden maksujärjestelmä	23
4.2 Ehdotuksia maksu-ionista	26
5 Siirtymämaiden maksujärjestelmät Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian esimerkkien valossa	29
5.1 Puola	29
5.2 Unkari	30
5.3 Tšekkoslovakia	31
6 Neuvostoliiton valuuttajärjestelmä ja ruplan vaihdettavuus	33
6.1 Suunnitelmat ruplan vaihdettavuuden toteuttamisesta ...	34
6.2 Neuvostoliiton valuuttakurssijärjestelmä	36
6.3 Ulkomaanvaluutan käyttö Neuvostoliitossa	38
6.4 Talouden epätasapaino-ongelmat - liikaraha ja tavara-pula	40
6.5 Neuvostoliiton hintajärjestelmä	41
6.6 Viennin ja tuonnin säätely	41

1 Johdanto

Sosialistisille suunnitelmatalousmaille on ollut ominaista se, ettei niiden kansallisia valuuttoja voi vaihtaa toisiinsa eikä markkinatalousmaiden vaihtokelpoisiin valuuttoihin. Talousuudistusten ja erityisesti markkinatalouteen siirtymisen yhteydessä kansallisten valuuttojen vaihtokelvottomuus on noussut keskeiseksi ongelmaksi, koska vaihdettava valuutta on osa markkinaperusteista taloutta. Sillä on keskeinen merkitys talouden avautumiselle maailmankauppaan ja kotimaan hintasuhteiden korjautumiselle. Kotimaan valuutan muuttaminen vaihtokelpoiseksi asettaa monia vaatimuksia itse talousjärjestelmälle, talouden tilalle ja noudatettavalle talouspolitiikalle. Samanaikaisesti nousee esiin kysymys rahan vaihdettavuudesta tavaraan kotimaassa, mikä on pitkään ollut ongelmallista mm. suunnitelmatalouden määrääorientoituneisuudesta johtuen.

Tässä selvityksessä tarkastellaan **vaihdettavuuden käsitettä** sekä yleisesti että erityisesti suunnitelmatalousmaiden kannalta niiden siirtyessä kohti markkinataloutta. Neuvostoliiton mallin mukaisten, sosialististen **suunnitelmatalouksien** toimintaan liittyy joukko **erityispiirteitä**, jotka vaikeuttavat talouden avautumista ja valuuttojen vaihdettavuutta. Näistä piirteistä tarkastellaan tärkeimpiä eli raha-, hinta- ja ulkomaankauppajärjestelmää sekä ns. arvonvähentäjiä.

Suunnitelmatalouksien keskinäinen kauppavaihto ja taloudellinen yhteistyö on ollut laajaa ja siksi tärkeää jokaiselle jäsenmaalle. Maiden keskinäinen talousjärjestö SEVin hajottua, ja maiden välinen kauppa on romahtanut. Tämä puolestaan on aiheuttanut vakavia ongelmia entisten jäsenmaiden muutoinkin heikkoille talouksille. SEVin hajoamisen myötä näiden maiden ulkomaankauppaa käydään vaihdettavin valuutoin ja siksi myös kunkin maan tarve saada oma valuutta vaihtokelpoiseksi on korostunut.

Suuri tuotannon romahtaminen uhkaa myös Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena, kun keskenään hyvin riippuvaiset tasavallat joutuvat järjestämään taloudenpitonsa uudelta pohjalta. Laajempien seuraamusten välttämiseksi on sekä hajonneen SEVin jäsenmaille että Neuvostoliiton entisille tasavalloille kaavailtu erilaisia järjestelyjä, kuten **maksu-unionien perustamista**. Sellaisia ei toistaiseksi ole kuitenkaan syntynyt, koska niiden ehdoista ja edullisuudesta ei ole päästy yhteisymmärrykseen.

Maakohtaisen tarkastelun kohteeksi on valittu pisimmälle talouttaan uudistaneet maat - **Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia**. Bulgarian, Romanian, Jugoslavian ja erityisesti entisen Itä-Saksan kokemukset ovat kiintoisia ja hyödyllisiä, mutta ne on jätetty tässä tarkastelun ulkopuolelle. **Entinen Neuvostoliitto** muodostaa oman tarkastelu-kohteensa ja on historiallisesti ainutlaatuinen tapaus, ei pelkästään lähtökohtien erilaisuuden vaan myös ongelmien ja vaikutusten laajuuden ja suuruusluokan vuoksi.

Neuvostoliiton valuuttajärjestelmää ja ruplan vaihdettavuutta käsittelevä kappale on kirjoitettu ennen maan hajoamista vuoden 1991 lopulla. Joitakin alaviitteitä on myöhemmin lisätty kuvaamaan tilannetta vuoden 1992 alkupuolella. Itsenäisten valtioiden yhteisön perustaminen on edelleen lisännyt entisten neuvostotasavaltojen pyrkimyksiä omien valuuttojen käyttöönottoon. Yhteisön jäsenmaat ovat periaatteessa sopineet ruplan käytöstä keskinäisissä maksuissa, mutta omien valuuttojen käyttöönottoa ei ole kielletty. Venäjä on ilmoittanut siirtyvänsä kahden ruplan kurssin käyttöön 20.4.1992 mennessä. Jonkinlaisia suunnitelmia on olemassa ruplan vaihdettavuuden toteuttamisesta juoksevien maksujen osalta.

2 Valuutan vaihdettavuuden muodot, edellytykset ja merkitys

2.1 Vaihdettavuuden muodot

Valuutalla voi olla monenlaista vaihdettavuutta. Tästä johtuu, että vaihdettavuuden käsitteiden käyttö on hyvin kirjavaa. Ongelma korostuu entisissä suunnitelmatalousmaissa ja erityisesti Neuvostoliitossa, joissa markkinataloutta ja sen toimintatapoja tulkitaan vielä pitkään keskusjohtoisen suunnitelmatalouden näkökulmasta. Monien taloudellisten käsitteiden sisältö on siellä täysin toinen kuin markkinatalousjärjestelmässä.

Rajoittamaton valuutan vaihdettavuus edellyttää, että kaikilla - sekä kotimaan että ulkomaan - kansalaisilla ja yrityksillä on valuutan vaihto-oikeus kaikkiin maksutaseen valuuttatoimiin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valuuttaa voi vapaasti hankkia tavaroiden, palveluiden, palkkioiden, korkojen, lainojen ja suorien sijoitusten maksamiseen ulkomaille. Valuuttakurssin ei tarvitse olla kiinteä, mutta sen tulee perustua johonkin pariteettiin - alun alkaen kultaan, myöhemmin lähinnä ostovoimaan. Suunnitelmatalouksille tyypillistä valuutan monikurssi- ja kerroinjärjestelmää ei esimerkiksi Kansainvälisen valuuttarahaston säännösten mukaan hyväksytä, joten eri valuuttatapahtumiin, kuten ulkomaan tavarakauppaan, palveluihin, pääomaliikkeisiin ei voida soveltaa kovin monia erilaisia valuuttakursseja. Valuutan rajoittamaton vaihdettavuus edellyttää siis valuuttasäännöstelyn poistamista, jolloin ulkomaisten taloussuhteiden kaikkiin toimiin voi saada rajoituksetta valuuttaa.

Rajoittamatonta valuutan vaihdettavuutta ei kuitenkaan voida saavuttaa nopeimmassakaan uudistusprosessissa hetkessä. Entisen suunnitelmatalousmaan pyrkiessä saamaan valuuttansa vaihtokelpoiseksi prosessin aivan ensimmäisenä vaiheena on ns. **hyödykevaihdeavuus** eli se, että kotimaan rahalla voidaan ostaa tavaroita ja palveluita kotimaassa. Markkinataloudessa hyödykkeiden saatavuutta kotimaan rahalla pidetään helposti itsestäänselvytenä, mutta sosialistisissa suunnitelmatalouksissa tämä rahan perusedellytys ei välttämättä ole toteutunut. Suunnitelmataloudessa rahan tehtävät ovat olleet huomattavasti rajoitetummat kuin markkinataloudessa. Erityisesti yrityssektori toimi lähes täysin suunnitelmien mukaisen tili-

rahan puitteissa, jolloin rahan merkitys yrityksille oli vähäinen ja lähes täysin suunnittelijoiden päätöksen ja luvan varassa. Liikakäynnän takia myös käteisrahakierron piirissä olevien kotitalouksien mahdollisuuksia hankkia rahallaan hyödykkeitä rajoitettiin enemmän tai vähemmän tietoisesti. Kotimaassa ei silloin ollut rahalle tavarakatetta hyödykkeiden ja palveluiden niukkuuden takia.¹

Valuutan sisäisellä vaihdettavuudella tarkoitetaan yleensä mahdollisuutta ostaa ulkomaanvaluuttaa kohtuullisen vakaaseen kurssiin ilman, että ulkomaankauppaa olisi vapautettu. Kun ulkomaisia hyödykkeitä ei ole tarjolla vaihdettaviakaan valuuttoja vastaan, jää sisäisen vaihdettavuuden merkitykseksi lähinnä mahdollisuus säilyttää säästöjä kotimaanvaluuttaa vakaampana valuuttana. Sisäisen vaihdettavuuden avulla uskotaan myös epävirallisesti kierrossa olevat ulkomaanvaluutat saatavan pankkijärjestelmän piiriin, mutta toisaalta tämä lisää talouden tukeutumista ulkomaiseen valuuttaan, useimmiten Yhdysvaltain dollariin. Neuvostoliiton vuoden 1991 uudistusprosessin eri vaiheissa sisäiselle vaihdettavuudelle on usein annettu toisenlainen, laajempi merkitys kuin edellä kuvatulla sisäisellä vaihdettavuudella on. Sen mukaan sekä yrityksille että yksityisille kansalaisille tulisi mahdollisesti oikeus saada vaihtaa kotimaanvaluuttaa tuonnin maksamiseksi ja melko vähäisin valtion tai keskuspankin rajoituksin. Tämä taas edellyttäisi jonkinasteista tuontisäännöstelyn purkamista ja riittävän suurta valuuttavarantoa.

Valuutan sisäinen vaihdettavuus ei perusmerkityksessään vielä edellytä talouden avautumista ja ulkomaankaupan vapauttamista. Kuitenkin vaihdettavuuden laajeneminen merkitsee sitä, että valuuttaa voidaan vaihtaa tavaroiden ja palvelusten ostoon ja myyntiin ulkomaiden kanssa eli kaikkiin vaihtotaseen eriin. Tällöin valuutasta tulee **vaihdettava vaihtotaseen eli tavaroiden ja palveluiden maksujen osalta**. Asteittain edettäessä vaihdettavuus laajenee sitten ns. pitkäaikaisiin pääomanliikkeisiin, joita ovat mm. rahoitusluotot ja pääomasijoitukset. Nämä ovat tärkeitä ulkomaisen pääoman saamiseksi kotimaisten investointien rahoittamisen ja pääomamarkkinoiden kehittämisen kannalta. Viimeisessä vaiheessa vaihdettavuus ulotetaan myös lyhytaikaisiin pääomanliikkeisiin ja silloin puhutaan **vaihdettavuudesta pääomataseen osalta**. Pääomataseen eriin kuuluvat lyhyt- ja pitkäaikaiset luotot sekä suorat sijoitukset. Kun valuuttaa on vapaasti käytettävissä kaikkiin maksutaseen eri liiketöiden mukaisiin valuuttatapahtumiin, on valuutta rajoittamattomasti

vaihdettava. Esimerkiksi Suomi ja useat muut Länsi-Euroopan maat ovat saavuttaneet tämän vaiheen vasta 1990-luvun alussa kolme vuosikymmentä kestäneiden talouden avautumiseen ja säännöstelyn purkamiseen tähdänneiden toimien jälkeen.

2.2 Vaihdettavuuden edellytykset ja siirtymisen vaiheet

Valuutan vaihdettavuus markkinatalouden mielessä edellyttää talousjärjestelmältä ainakin pyrkimyksestä tiettyjen perusinstituutioiden, kuten tavara-, palvelu-, työvoima- ja pääomamarkkinoiden, sekä toimivan hintajärjestelmän perustamiseen. Lainsäädännön uudistaminen tulisikin käynnistää talousjärjestelmän muutosprosessin alkuvaiheessa. Näin saadaan aikaan lähtökohdat ja puitteet tasapainoiselle kokonaistaloudelliselle politiikalle.

Makrotalouden tasapainon saavuttaminen on tarpeen ennen talouden laajempaa avaamista ja valuutan vaihdettavuutta, jotta avautumisen vaikutuksia voitaisiin paremmin ennakoida ja hallita. Myös suunnitelmataloudelle tunnusomaisista kysyntäpaineista olisi päästävä eroon, jos väestön sallitaan tekevän ostoksia ulkomailta. Siinä vaiheessa kun valuutta tehdään vaihdettavaksi vaihtotaseen erien eli tavaroiden ja palveluiden maksuihin, on sovittava myös uusista kilpailuolosuhteista, jolloin myös taloudellista päätöksentekoa on nykyisestä olennaisesti hajautettava.

Markkinatalouteen siirtymistä ja valuuttojen vaihdettavuutta koskevassa kirjallisuudessa painotetaan seuraavia **ennakkoehdotuksia**, joiden tulisi toteutua ennen vaihtotaseen vaihdettavuuteen siirtymistä (Greene and Isard):²

- 1) sopiva vaihtokurssi,
- 2) riittävä määrä ulkomaanvaluuttoja,
- 3) kireä raha- ja finanssipolitiikka ja
- 4) markkinaehtoinen hintajärjestelmä.

Kolme ensimmäistä ehtoa liittyvät kokonaistaloudellisen tasapainon saavuttamiseen. Niiden toteutumisen avulla pyritään estämään se, ettei valuutan vaihto tavaroiden ja palveluiden osto ulkomailta (vaihtotaseen vaihdettavuus) johtaisi kohtuuttomiin tasapainottomuuksiin. Neljäs ehto edellyttää riittävän **markkinaehtoista ympäristöä**, jossa talouden toimijoita kannustetaan reagoimaan mark-

kinahintoihin. Näin varmistetaan se, että vaihtotaseen vaihdettavuuden tuoma hyöty voidaan käyttää hyväksi taloudessa. Kaksi viimeistä ehtoa edellyttävät entisten suunnitelmatalousmaiden osalta myös **institutionaalisia muutoksia** esimerkiksi pankki-, rahoitus- ja hintajärjestelmässä. Myös yksityistäminen on tärkeä toteuttaa riittävän pitkälle, jotta markkinaehtoinen käyttäytyminen olisi mahdollista.

Tasapainoisen **vaihtokurssin määrittäminen** on erityisesti alussa vaikeaa, koska kotimaan- ja ulkomaankaupan hintojen välillä ei perinteisesti ole ollut yhteyttä. Oikein valittu valuuttakurssi helpottaa talouden sopeutumista, kannustaa vientiä ja auttaa säästämään niukoja resursseja (esim. energiaa), joiden hinnat uudistuksen edetessä saadaan heijastamaan reaalikustannuksia.³ Toisaalta Itä-Euroopan uudet hallitukset ovat olleet taipuvaisia yliarvioimaan valuuttakurssin merkityksen ja uskomaan, että sen avulla saavutettaisiin samanaikaisesti useita politiikkatavoitteita. Näin muiden politiikkatoimenpiteiden käyttö on saattanut jäädä taka-alalle.

Radikaalissa, nopeassa vakauttamisohjelmassa valuutan vaihdettavuus toteutetaan jo uudistuksen alkuvaiheessa. Tällöin kiinteä valuuttakurssi voi toimia talouspolitiikan ankkurina. Jos vaihtokurssi samalla määritellään riittävän alhaiseksi, siitä on hyötyä vaihtotaseen tasapainottamisessa. Tuonti on kalliimpaa, vientiä edistetään ja siten saadaan vaihtotase paremmin tasapainoon. Tosin entisissä suunnitelmatalousmaissa vientitarjonnan lisääminen ei ole helppoa, vaan kauppataaseen ylijäämä syntyy aluksi lähinnä siitä, että tuotannon pieneneminen vähentää tuontia. Radikaalia vakauttamisohjelmaa voi seurata kokonaistuotannon rajukin supistuminen. Tällöin kotimaisen kilpailun ja tuotannon väheneminen voivat itse asiassa parantaa monopoliyritysten toimintaedellytyksiä. Tämäntyyppinen politiikkaohjelma, joka korostaa rahataloudellista näkökulmaa ja kytkee valuutan vaihdettavuuden kiinteästi liikakysynnän vähentämiseen, toteutettiin esimerkiksi Puolan radikaalissa uudistuksessa (prof. Jeffrey Sachs'n suosittelema ns. šokkiterapia) vuoden 1990 alusta.

Asteittaisessa uudistusohjelmassa pyritään ennen valuutan vaihdettavaksi saamista uudistamaan taloutta ensin rakenteellisesti. Tämä prosessi kestää useita vuosia. Aluksi pyritään saamaan käyntiin makrotaloudelliset ja institutionaaliset muutokset. Vasta myöhemmässä vaiheessa vapautetaan hinnat ja ulkomaankauppa. Valuutan vaihdettavuus toteutuu tässä vaihtoehdossa vasta uudistuksen loppu-

vaiheessa. Ulkomaankauppaa vapautetaan purkamalla tuontisuojaajaa vähitellen vientimahdollisuuksien kasvun myötä. Esimerkiksi Länsi-Euroopan maat toimivat tämän mallin mukaisesti toisen maailmasodan jälkeen.

Sekä nopeaa "šokkiterapiauudistusta" että asteittaista vaihtoehtoa on arvosteltu. Koska poliittinen järjestelmä on siirtymävaiheessa epävakaa ja talouden rakenteet vakiintumattomia eivätkä toimi kunnolla, asettaa asteittainen siirtymä väestön kärsivällisyyden koetukselle. Tällöin vanhojen vallanpitäjien on helpompi päästä takaisin valtaan. Asteittaisen uudistuksen uskottavuus kärsii, koska se kestää vuosia ja tulokset näkyvät hitaasti. Nopean ja radikaalin kertauudistuksen ongelmana pidetään ennen kaikkea tuotannon rajua supistumista ja siitä seuraavaa työttömyyttä. Uudistukseen liittyvät kustannukset nousevat suuriksi, jos talouden koko teollinen infrastruktuuri romahtaa ja uudistuksen kaikki osa-alueet laajoine yksityistämisineen eivät onnistukaan riittävän samanaikaisesti.^{4 5}

Taulukossa 1 on esitetty pelkistetysti lähinnä Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian kokemuksiin perustuva kaavio siirtymisestä vaihdettavien valuuttojen käyttöön joko vähittäin tai radikaalin ohjelman eli šokkihoidon avulla. Koska kyseiset, talouttaan pisimmälle uudistaneet maat ovat kuitenkin suhteellisen avoimia talouksia, ovat kaavion tulkinnat vain soveltaen käytettävissä esimerkiksi Venäjän kaltaisen suuren, suljetun talouden ratkaisuihin.

Taulukko 1. Siirtyminen vaihdettaviin valuuttoihin

Vähittäinen siirtyminen	Radikaali siirtyminen eli šokkihoito
<p>1 Taloudellinen tulkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> - rakenteiden ja instituutioiden uudistaminen; taloudellista kilpailua ja tehokkuutta saatava aikaan ilman tuontikilpailua ja merkittävää kokonaisuotannon supistumista. 	<p>1 Taloudellinen tulkinta</p> <ul style="list-style-type: none"> - rahatalouden tasapainottaminen ennen muiden uudistusten aloittamista; kotimaan hintoja lähemmäksi tuontihyödykkeiden hintoja. - kokonaistuotannon supistuminen uhkana
<p>2 Valuuttakurssijärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> - muuttuva valuuttakurssi; talouspolitiikka säilyttää uskottavuutensa, mikäli kurssi ei vaihtele liikaa; 	<p>2 Valuuttakurssijärjestelmä</p> <ul style="list-style-type: none"> - aluksi kiinteä valuuttakurssi talouden nimmelliseksi ankkuriksi; oikeasta tasapainokurssista ja valuuttavarannon riittäväydestä oltava jonkinlaisia takeita;
<p>3 Valuutan sisäinen vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - kotimaisen valuutan oltava uskottava arvon säilyttäjä; muutoin talous vaarassa dollarisoitua - tuotava suhteellisia hintoja vähitellen lähemmäksi tasapainohintoja - ulkomaisen valuutan kerääminen kansalaisilta ja yrityksiltä keskuspankin haltuun; ulkomaankaupan rahoituksen tehostuminen; niukan valuuttavarannon tasapuolinen allokointi. 	<p>3 Sisäinen vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - yleensä saavutetaan yhtäaikaisesti vaihtotaseen vaihdettavuuden kanssa.
<p>4 Vaihtotaseen erien vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - hidasta siirtymistä vaihtotaseen vaihdettavuuteen perusteltu mm. sillä, että suuri osa yrityksistä arvonvähentäjiä tuontisuoja siirtymisen alkuvaiheessa tärkeä - riittävä hintakilpailukyky ja verrattain realistinen sekä uskottava valuuttakurssi lähtökohtia siirtymän onnistumiseksi; pyrittävä ylijäämävaihtotaseeseen ja riittävään valuuttavarantoon 	<p>4 Vaihtotaseen vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - vaihtokurssia devalvoitava riittävästi; edistettävä vientiä ja rajoitettava tuontia; pitkällä ajalla on vältettävä liian alhaista vaihtokurssia; muussa tapauksessa resurssit voi siirtyä pois maasta liian suuressa määrin; ulkomaanvelan kasvu pidettävä kohtuullisena; lisäongelma hintakilpailuvyyn parantamiseksi.
<p>5 Pääomataseen erien vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - pääomaliikkeiden vapauttamiseen liittyvää spekulatiota hillittävä; ulkomaisten sijoittajien voittojen kotiuttamiseksi riittää vaihtotaseen vaihdettavuus 	<p>5 Pääomataseen vaihdettavuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - pääomaliikkeiden vapauttamiseen liittyviä spekulatiota hillittävä; ulkomaisten sijoittajien voittojen kotiuttamiseksi riittää vaihtotaseen vaihdettavuus

2.3 Vaihdettavuuden merkitys sekä Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin rooli

Maailmantalouteen integroitumisen yksi edellytys on kotimaisten valuuttojen kehittäminen vapaasti muihin valuuttoihin vaihdettavaksi. Valuutan vaihdettavuuden keskeisenä etuna pidetään **tuontikilpailua** ja sen edellyttämää **ulkomaankaupan liberalisointia**, koska näin lisätään kilpailua kotimaanmarkkinoilla. Kotimaan hintajärjestelmä ja **suhteelliset hinnat** korjaantuvat maailmanmarkkinoilla vallitsevia hintoja vastaaviksi, mikä johtaa lopuksi tuotannon tehostumiseen ja oikeisiin investointipäätöksiin. Ulkomaisia investointeja pystytään paremmin houkuttelemaan maahan siirtymävaiheen rakennemuutosten nopeuttamiseksi ulkomaisen osaamisen ja teknologian avulla. Vaihdettavuutta perustellaan myös kustannussäästöillä, joita syntyy hallinnollisesta valuutan jakojärjestelmästä ja säännöstelystä luovuttaessa. Vaihdettavuudella on myös talouden avoimuuteen ja vapautteen liittyvää **symboliarvoa** ja siten merkitystä sekä kotimaisen että kansainvälisen uskottavuuden ja hyväksymisen muodostumisessa. Toisaalta on tärkeää, ettei vaihdettavuutta pidetä erillisenä ilmiönä, sillä valuutan vaihdettavuudella ja valitulla kurssipolitiikalla on vaikutuksia koko talouteen ja sen uudistusprosessiin.

Maailman talous- ja valuuttajärjestelmää edistämään perustettiin jo 1944 Bretton Woods-sopimuksella **Kansainvälinen valuuttarahasto** ja **Maailmanpankki**. Jäsenmaat olivat hyväksyneet käsityksen, että näiden toisiaan täydentävien järjestöjen avulla pystyttäisiin luomaan aiempaa paremmat puitteet kansainvälisen kaupan mahdollisuuksien hyödyntämiselle. Ulkomaankaupan ja -maksujen rajoitusten vähentämisen ja poistamisen katsottiin johtavan sellaiseen kotimaiseen hintarakenteeseen, joka on lähempänä kansainvälistä hintarakennetta. Tämä taas ohjaisi paremmin kansainvälistä resurssien kohdentumista ja saisi aikaan tehokkaamman tuotantorakenteen.

Jäsenmaiden pyrkimys tehdä kansalliset valuuttansa kansainvälisesti vaihtokelpoisiksi nähtiin yhtenä kansainvälisen kaupan kasvattamisen keskeisenä keinona. Kysymys oli tuolloin Länsi-Euroopan markkinatalousmaiden samankaltaisesta taloudellisen avautumisen ja kehityksen vaiheesta, joka nyt on meneillään entisissä suunnitelmatalousmaissa. Siirtymäkaudeksi valuutan vaihdettavuuteen Kansainvälinen valuuttarahasto sallii pitkiäkin ajanjaksoja, jolloin maa voi jatkaa valuutansäännöstelyä ja ylläpitää rajoituksia.

Kansainvälinen valuuttarahasto ja Maailmanpankki ovat toiminoiltaan toisiaan täydentäviä. Maailmanpankki keskittyy tukemaan maailman köyhien maitten pitkän ajan talouskehitystä ja rakennemuutoksia, kun taas valuuttarahaston toimintaperiaatteet edellyttävät sekä rikkaitten että köyhien maiden tukemista maksutasevaikeuksissa, mutta vain väliaikaisesti. Maailmanpankin palveluksessa on noin 6500 asiantuntijaa hyvin monilta osaamisen alueilta. Kansainvälisen valuuttarahaston 1700 asiantuntijan henkilöstö koostuu pääosin taloustieteilijöistä ja rahoitusasiantuntijoista.

Kansainvälinen valuuttarahasto antaa rahoitus- ja asiantuntijatukea kaikille avun tarpeessa oleville jäsenmaille niiden väliaikaisen maksutase-epätasapainon rahoittamiseen. Sen sopimusartiklat edellyttävät, että jäsenmaa pyrkii saamaan valuuttansa vapaasti ja rajoituksitta vaihdettavaksi muiden maiden valuuttoihin. Rahastoa tulee informoida sellaisista budjetti-, raha- ja valuuttapoliittisista toimista, jotka vaikuttavat muiden jäsenmaiden talouksiin. Tarvittaessa jo suunniteltuja tai toteutettuja toimia pitää sopeuttaa rahaston ohjeiden mukaan.

Maailman valuuttajärjestelmän vakauden tavoite edellyttää, että järjestöllä on käytössään riittävä rahasto maksutasevaikeuksiin joutuneen maan tukemiseen. Tästä rahastosta järjestö antaa väliaikaista rahoitustukea, joka on yleensä maksettava takaisin 3 - 5 vuodessa ja viimeistään 10 vuodessa. Koska maksutaseongelmat voivat olla myös rakenteellisia, valuuttarahasto tukee myös siirtymäkauden politiikkauudistuksia. Rahoitukseen liittyy talouskehityksen tarkka seuranta, teknistä apua ja konsultointipalveluita. Valuuttarahasto on viime aikoina muutenkin tehostanut jäsenmaittensa talouskehityksen seurantaa, jota varten se vaatii jäsenmailta riittävät talouskehitystä kuvaavat tunnusluvut.

Maailmanpankki puolestaan vastaa rakennemuutoksen ja pitkän ajan talouskehityksen tukemisesta. Se toimii investointipankkina rahoittamalla talouden rakennemuutoksen kannalta tärkeitä investointeja silloin, kun rahoitusta ei kohtuullisiin ehdoin ole muuten saatavissa. Maailmanpankin rahoitukseen ja apuohjelmiin liittyy vaatimus sitoutua esim. maksutasetta tasapainottavaan uudistusohjelmaan.

Tämä ehdollisuus edellyttää maan talouden tilan tarkkaa tutkimista; tämän vuoksi Maailmanpankin taloustieteilijät ja rahoitusasiantuntijat toimivat yhteistyössä valuuttarahaston vastaavien asiantuntijoiden

kanssa. Talous- ja rahoitusasiantuntijoiden lisäksi Maailmanpankilla on käytössään laajalti erityisalojen asiantuntijoita.⁶

Vaikka järjestöt eivät edellytä markkinataloutta jäseniltään, ne kuitenkin suosivat voimakkaasti markkinatalouteen tähtääviä uudistuksia. Sosialistisen suunnitelmatalousmaan jäsenyydelle ei ole ollut muodollisia esteitä. Osa entisistä suunnitelmatalousmaista on ollut Kansainvälisen valuuttarahaston jäseniä jo 1970- ja 1980-luvulta alkaen (taulukko 2). Liittyminen aiheuttaa kuitenkin velvoitteita, joita kyseisten maiden on ollut vaikea järjestelmänsä puitteissa toteuttaa. Maan tulee pyrkiä välttämään muita maita syrjivää valuuttakurssijärjestelmää, esimerkiksi monikurssijärjestelmän muodossa. Talouden kehitystä ja maksutasetta koskevat tiedot on annettava rahastolle.

Taulukko 2. Neuvostoliiton ja itäisen Keski-Euroopan maiden liittyminen kansainväliseen valuuttarahastoon.

Maa	Vuosi
Bulgaria	1990
Neuvostoliitto	1990 ¹
Puola	1986
Romania	1972
Tšekkoslovakia	1990
Unkari	1982

¹⁾ liitännäisjäsen

Järjestöjen toimintatapoja on myös arvosteltu. Kritiikki on kohdistunut mm. siihen, että kehitysmaiden erityisolosuhteita ei ole otettu riittävällä tavalla huomioon. Kiistanalaisia asioita ovat olleet ainakin rahatalouden vakauttamisen sekä kaupan esteiden ja valuuttojen monikurssijärjestelmän poistamisen liiallinen korostaminen. Aivan äskettäin Japanin viranomaiset kiinnittivät huomiota siihen, että "Maailmanpankki on aivan luottanut markkinamekanismeihin painottaessaan säännöstelyn purkamista ja liberalisointia kehitysmaissa."

Maksutaseen kestäväään tasapainoon ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Japanilaisten mukaan esimerkiksi kehitysmaita tulisi rohkaista keskittymään tiettyihin teollisuudenaloihin, joita ne saisivat alkuvaiheessa suojata ulkomaiselta kilpailulta. Myös valtion ohjausta taloudessa tulisi painottaa enemmän. Tätä strategiaa Japani noudatti menestyksekkäästi toisen maailmansodan jälkeen.⁷

Kansainvälisellä valuuttarahastolla ja Maailmanpankillä on tärkeä tehtävä myös Itä-Euroopan entisten suunnitelmatalouksien integroimisessa maailmantalouteen. Millään muulla taholla ei liene käytävissä sellaista kokemuksen ja asiantuntemuksen määrää sekä valmiutta opastaa ja toteuttaa historiallisen laajoja talouden siirtymäprosesseja. Järjestöjen ohjelmien merkitys korostuu myös siksi, että niiden avulla voidaan luoda uskottavuutta kansainvälisillä rahoitusmarkkinoilla uusien rahoitusjärjestelyjen aikaansaamiseksi. Esimerkiksi julkisten velkojen uudelleenjärjestelyjä koordinoiva Pariisin klubi edellyttää pääsääntöisesti maan talouspolitiikan sitoutumista kansainvälisten järjestöjen ohjelmiin ja seurantaan.

3 Suunnitelmatalouden erityispiirteet valuutan vaihdettavuuden kannalta

3.1 Suljettu suunnitelmatalous

Keskusjohtoisen suunnitelmatalouden toimintatavan ymmärtäminen on välttämätöntä markkinatalouteen siirtymisen prosessia suunniteltaessa ja ongelmia ratkottaessa. Neuvostoliiton mallin mukaiset raha-, hinta- ja ulkomaankauppajärjestelmät hankaloittavat tämän päivän uudistusten toteuttamista. Ehkä selvimmin keskussuunnittelun vaikutukset näkyvät rahan suppeassa merkityksessä, epärationaalisessa hintajärjestelmässä ja ulkomaankaupan eristämisessä kotimaantalousesta.

Tiukka rahatalous ja rahoituskuri ovat keskeisiä asioita markkinataloudessa. Suunnitelmatalouksissa nimenomaan näiden toimivuus oli rajoitettua ja ongelmallista. Valtiovalta sääteli yritysten toimintaa, rahoitusta ja rahavaroja. Rahan käyttö tavaran hankinnassa oli hyvin suppea, koska yritykset toimivat pääosin määräorientoituneiden suunnitelmien ja tilirahan puitteissa. Hinnat määriteltiin keskitetysti, hallinnollisin perustein, ja niitä on säädelty tiukasti. Kotitalouksien mahdollisuudet ostaa käteisrahalla hyödykkeitä olivat rajoitetut liikakysynnän vuoksi. Käteisrahan tarve taloudessa oli siksi suhteellisen vähäinen.

Keskussuunnittelutalouden ehkä tyypillisin piirre on ns. **pehmeä budjettirajoite**, millä tarkoitetaan yritysten mahdollisuutta ja pyrkimystä resurssien tuhlailuun mm. sen vuoksi, että määrinä ilmaistut tuotantotavoitteet kannustivat tuottamaan suuria ja kalliita tuotteita. Mitä enemmän resursseja yritys käytti, sitä suuremmalla todennäköisyydellä se sai valtiosuunnitelmansa toteutetuksi. Tämä johti joidenkin tuotteiden ylisuuriin varastoihin ja toisaalta hyödykkeiden niukkuuteen markkinoilla. Lisäksi rahoituksen saanti oli lähes automaattista eikä velkojen takaisinmaksun laiminlyönti johtanut riittävän vakaviin seuraamuksiin.

Valuutan vaihdettavuuden kannalta toimivalla **pankki- ja rahoitusjärjestelmällä** on suuri merkitys. Kun instituutiot valuutan sääntelyyn toteuttamiseen puuttuvat, valuutan vaihdettavuutta, erityisesti

sen rajoitetuissa muodoissa, on vaikea toteuttaa. Rahatalouden riittämätön kontrolli heijastuu myös valuutan ulkoisessa arvossa.

Hintaongelma liittyy ennen kaikkea tayaroiden kilpailukykyyn markkinoilla. Suunnitelmataloudessa kotimainen hintasäännöstely ja tuottajien monopoliasema suojasi tuottajia kilpailulta. Tiukan säännöstelyn takia useimmat kotimaan hinnat olivat joustamattomia, joten tarjonta ei ole sopeutunut kysyntään. Kuitenkin hintasignaaleihin reagoimiseen tarvittava informaation määrä on niin suuri, ettei keskitetty hinnasetanta voi toimia tehokkaasti. Vain voittoa tavoittelevat, kilpailutilanteessa toimivat yritykset pystyvät reagoimaan muuttuviin hintoihin oikealla tavalla.

Suunnitelmataloudessa **ulkomaankaupan** katsottiin aiheuttavan liian suurta epävarmuutta suunnitteluprosessiin ja tuovan talouteen yllätyksellisiä ja suuria vaihteluita. Tällä perusteella koti- ja ulkomaantalous pyrittiin erottamaan tiukasti toisistaan. Yritykset eristettiin ulkomaankaupasta paitsi keskitetyn ulkomaankauppaoikeuden kautta myös ns. hinnantasaajajärjestelmän ja lukuisien, jopa tuhansien, eriytettyjen valuuttakertoimien avulla. Näin talouden kyky tuottaa kansainvälisesti kilpailukykyisiä tuotteita heikentyi ratkaisevasti, mikä vaikuttaa rahan arvoon viimeistään silloin, kun taloutta ruvetaan avaamaan ja valuuttakurssia määrittelemään.

Ulkomaankaupan taso on yleensä suunnitteluprosessissa määritelty tuontitarpeen mukaan, ja se on perustunut edellisenä vuotena saavutettuun tasoon. Käytännössä kuitenkin vientitulot – kyky ansaita vaihdettavaa valuuttaa – ovat muodostaneet selvän rajoitteen erityisesti öljyn hinnan laskiessa. Periaatteessa talouden keskussuunnittelun ja -johdon oletettiin olevan edullista ulkomaankauppavirtojen suoran ja yhtenäisen kontrollin sekä ulkomaankaupan odottamattomien muutoksien minimoinnin takia. Rakenteelliset puutteet aiheuttivat kuitenkin ongelmia, ja keskusviranomaisiin kohdistui alhaalta kovia tuontipaineita. Tuontipäätöksiä ei tehty hyödykkeiden niukkuuden perusteella vaan hallinnollisesti ja neuvotteluaseman edullisuuden pohjalta. Viennistä viranomaisiin kohdistui toisenlaisia paineita, koska vienti ei yleensä ollut hinta- ja valuuttakerroinjärjestelmän vuoksi tuottajaa kannustavaa. Talouden kyky ansaita valuuttoja oli puutteellinen.

3.2 Arvonvähentäjät

Arvonvähentäjillä tarkoitetaan yrityksiä tai toimialoja, joiden **tuotannon jalostusarvo on maailmanmarkkinahinnoin negatiivinen** eli tuotannon bruttoarvo on materiaalikustannuksia pienempi. Arvonlisä on negatiivinen lähinnä sellaisilla tehdasteollisuuden aloilla, jotka käyttävät runsaasti paikallisia **halpoja tuotantopanoksia**, ennen kaikkea energiaa ja raaka-aineita. Arvonvähentäjiä on joissakin kehitysmaissa, entisessä Neuvostoliitossa ja itäisessä Keski-Euroopassa. Erityisesti **Neuvostoliitossa** niiden uskotaan olevan melko yleisiä. Sosialistisessa suunnitelmataloudessa pidettiin energian ja muiden tuotantopanosten hinta keinotekoisena alhaisena. Näin ollen kotimaan hinnoin voitolliselta vaikuttava yritys saattaakin olla arvonvähentäjä, kun ulkomaankauppa vapautetaan, valuutta tehdään vaihdettavaksi ja devalvaatiolla pyritään saamaan kotimaan hinnat oikeaan suhteeseen ja kilpailukykyisiksi maailmanmarkkinahintojen kanssa.

Arvonvähentäjälmiötä entisten suunnitelmatalouksien siirtymävaiheen olosuhteissa tutkinut McKinnon esittää, että yritys voi olla talouden nopean avautumisen jälkeen niin tappiollinen, että sen tulot eivät riitä kattamaan edes materiaalikustannuksia. Tällainen yritys käyttää niukkoja pääomia ja työvoimaa ja vähentää itse asiassa käyttämiensä panostensa arvoa. Siirtymävaiheen devalvaatio tekee yrityksen tuotannon kannattavammaksi pienentämällä sen työvoimakustannuksia ulkomaanvaluutalla mitattuna, mutta moniin materiaalikustannuksiin (ulkomaanvaluutalla mitattuna) devalvaatiolla ei ole vaikutusta, koska **talouden avauduttua nämä kustannukset muodostuvat maailmanmarkkinahinnoin**. Tonni öljyä maksaa Puolassa tietyn määrän dollareita zlotyn kurssista riippumatta, ja kotimaassa tuotetulla hiilellä on tietty arvo ulkomaanvaluutalla mitattuna.⁸ Jos kotimainen teollisuus ei pysty hankkimaan kallistuneita raaka-aineita tai energiapanoksia, voivat tuottajat viedä raaka-aineet maailmanmarkkinahinnoin.

Koska arvonvähentäjien määrän oletetaan olevan suuri entisessä Neuvostoliitossa, eivät esimerkiksi kansainväliset järjestöt suosittelle vapaakauppaan siirtymistä kovin nopeasti. Tarvittaisiin ainakin tietty **siirtymäkausi**, jolloin kotimaan tuotantoa suojataan tullein. McKinnon suosittelleekin ensin talouden mahdollisimman laajaa yksityistämistä ja vasta sen jälkeen ulkomaankaupan vapauttamista ja valuutan vaihdettavuuteen siirtymistä – siis aivan toisenlaista uudis-

tusjärjestystä kuin esimerkiksi Puolan radikaalissa šokkihoidossa⁹. Monet yritykset pystyisivät sopeuttamaan tuotannontekijäpanoksensa uuteen kilpailutilanteeseen ja uusiin hintasuhteisiin tietyn siirtymäajan kuluessa. Siirtymäajaksi McKinnon ehdottaa väliaikaista, portaittaista, arvonvähentäjäteollisuudelle eriytettyä tariffisuojaa. **Tullisuoja**, joka aluksi olisi 30 - 100 %, poistettaisiin vähitellen noin 10 vuoden kuluessa. Yrityksiä menisi tämänkin vaihtoehdon mukaisesti konkurssiin, mutta niille annettaisiin kuitenkin mahdollisuus sopeutua valtavaan toimintaympäristön muutokseen.¹⁰

McKinnonin ajatuksia arvonvähentäjistä, tuontisuojan käyttämisestä ja uudistusten ajallisesta porrastamisesta on arvosteltu paljon. Latinalaisen Amerikan, Puolan ja nyt Venäjän radikaalien, nopeiden talousuudisten neuvonantaja Sachs on toista mieltä kuin McKinnon analyysissään arvonvähentäjistä. Hänen mukaansa vapaakauppa on elintärkeää itäiselle Keski-Euroopalle. Se on kaikkein tehokkain - ja ehkä ainoa - tapa saada aikaan kilpailua kotimaan liian keskittyneillä ja poliittisesti painottuneilla markkinoilla. Ulkomaankaupan avulla saadaan aikaan rationaalinen hintarakenne ja luodaan yhteyksiä itäisten ja läntisten yritysten kesken. Suorat yrityskontaktit ovat tärkeitä teknologian ja laadun parantamisen kannalta. **Arvonvähentäjäyritykset hyödyttävät yhteiskuntaa parhaiten lopettamalla toimintansa**, sillä Sachsin mukaan ne sekä estävät voimavarojen siirtymistä muille aloille että aiheuttavat maalle valuuttatappiota jokaista suojeltua tuotantoyksikköä kohden. Ainoastaan yksityistämisen merkityksen korostamisessa Sachs ja McKinnon ovat yhtä mieltä.

4 Sev-maiden maksujärjestelmä ja ehdotukset maksu-unionin perustamisesta

4.1 SEV-maiden maksujärjestelmä

Sevin jäsenmaiden **kahdenkeskisiin sopimuksiin** perustuva kauppa kasvoi nopeasti 1950-luvulla.¹¹ **Monenkeskisen kaupan** edistämiseksi otettiin 1960-luvun alkupuolella käyttöön **siirtorupla**, joka oli kirjanpitoyksikkö. Se ei ollut vaihtokelpoinen muihin valuuttoihin. Siirtoruplalle määrättiin Neuvostoliiton ruplaa vastaava kultapari-teetti. Käytännössä siirtoruplamääräiset maksut hoidettiin siten, että jokaisen jäsenmaan yli- ja alijäämät kirjattiin **Kansainvälisen yhteistyöpankin (IBEC)** siirtoruplatileille. Tilien siirtoruplaylijäämiä voitiin käyttää ostoihin koko SEVin alueella. Näin pyrittiin edistämään SEVin sisäistä monenkeskistä kauppaa.

Siirtoruplan käyttö johti kuitenkin suuriin maksuepätasapainoihin, koska kauppaa käytiin edelleenkin bilateraalisten kauppasopimusten pohjalta. Siirtoruplasta ei käytännössä koskaan tullut monenkeskistä rahayksikköä edes SEVin sisällä. Kauppaa SEVin ulkopuolisten maiden kanssa jarrutti se, ettei siirtoruplaa voitu käyttää hankintoihin alueen ulkopuolelta. Pääosin **määrällisinä kiintiöinä määritelty kauppa** edisti ns. **pehmeiden tuotteiden syntymistä**.¹ Pehmeitä tuotteita valmistavat yritykset eivät kiinnittäneet huomiota tuotteidensa laatuun, kilpailukykyyn eivätkä muihin menekkiin liittyviin tekijöihin.¹²

Kotimaan talouksiensa vakauttamiseen SEV-maat pyrkivät suunnittelemalla ulkomaankauppansa etukäteen. Suunnitelman apuna olivat **kahdenkeskiset kauppa- ja maksusopimukset** sekä näihin liittyneet **tavaravaihtopöytäkirjat** ja suhteellisen **vakaat hinnat**. Ulko- ja kotimaanhintojen välinen ero korjattiin ns. **valuuttaker toimien** avulla ja rahoitettiin valtionbudjetista. Entisten SEV-maiden väliseen kaupankäynti- ja maksujärjestelmämalliin kuuluivat lisäksi perinteisesti useat vaihtokurssit ja valuuttojen vaihtokelvottomuus, ulkomaisen valuutan vaihtorajoitukset, Kansainvälisen yhteistyöpankin lyhytaikaiset lainat ja yhteiset investointihankkeet Kansainvä-

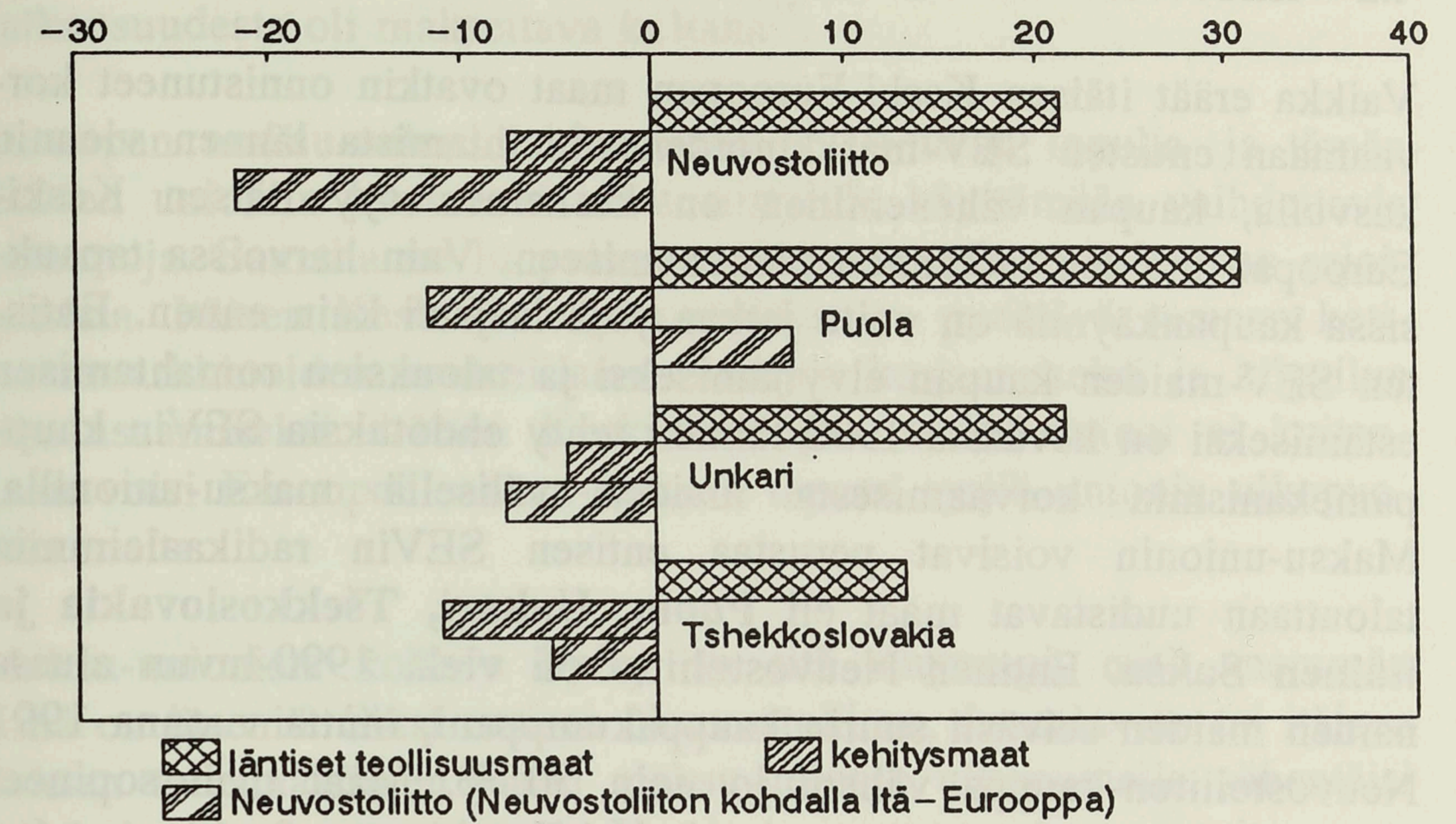
¹ **Pehmeät tuotteet** ovat tuotteita, joita niiden puutteellisen kilpailukykyyn (esim. huono laatu, vanhentunut teknologia) vuoksi on vaikea myydä maailmanmarkkinoille. (Tiusanen, Tauno: SEV, maailmantalous ja Suomi, VKS 76/1989, 9)

lisen investointipankin (IIB) rahoituksella. SEV ei kuitenkaan koskaan laatinut yhteisiä makrotaloudellisia ohjelmia kaikkia SEV-maita varten.

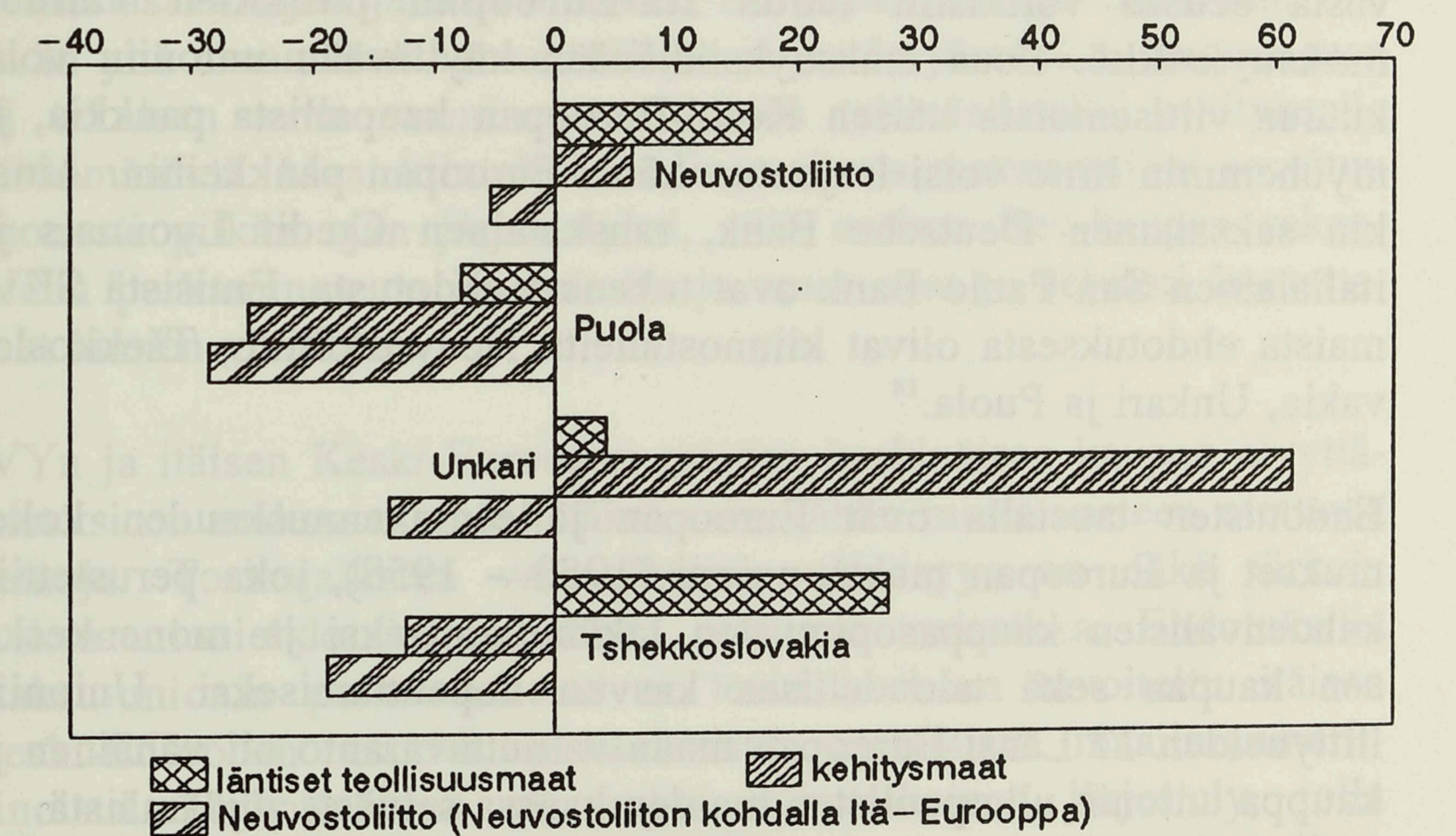
Erityisesti vuoden 1990 aikana SEV-maiden väliseen bilateraali-kauppaan alkoi ilmaantua uusia kaupan muotoja kuten **barterkauppoja ja kahdenkeskisiä clearingjärjestelyjä**. Epäselvyydet SEVin tulevaisuudesta ja siirtoruplavelkojen ja -saatavien kohtalosta heijastuivat SEV-kaupan vähenemisenä. Vaihdeettavin valuutoin käyty kauppa läntisten teollisuusmaitten kanssa laajeni voimakkaasti (kuvat 1 ja 2).

Vuoden 1991 alussa SEV-maiden välisessä kaupassa siirryttiin **maailmanmarkkinahintojen ja vapaasti vaihdettavien valuuttojen käyttöön**. Uusien periaatteiden soveltaminen johti osaltaan keskinäisen kaupan yhä suurempaan supistumiseen, jonka tärkeimpinä syinä olivat talouksien järjestelmämuutoksista johtuva tuotannon lasku ja ulkoiset maksuvaikeudet. Vuoden 1991 ensimmäisellä puoliskolla Neuvostoliiton vienti entisiin SEV-maihin väheni 23 % ja tuonti niistä 50 %¹³. Vuoden 1991 ensimmäisen neljänneksen aikana päätettiin myös **SEVin lakkauttamisesta**.

Kuva 1. Viennin arvon kehitys maaryhmittäin vuonna 1990, %-muutos.

Kuva 2. Tuonnin arvon kehitys maaryhmittäin vuonna 1990, %-muutos.

Huom! Unkarin kehitysmaiden kanssa käytävän kaupan osuus koko ulkomaankaupasta oli voimakkaasta suhteellisesta kasvustaan huolimatta varsin pieni.

Lähde: Mitgliederinformation 10/1991 (WIIW).

4.2 Ehdotuksia maksu-unionista

Vaikka eräät itäisen Keski-Euroopan maat ovatkin onnistuneet korvaamaan entisten SEV-markkinoiden romahtamista lännen viennin kasvulla, kaupan väheneminen on keskeinen syy itäisen Keski-Euroopan maiden tuotannon pienenemiseen. Vain harvoissa tapauksissa kaupankäyntiä on voitu jatkaa yhtä laajasti kuin ennen. Entisten SEV-maiden kaupan elvyttämiseksi ja talouksien romahtamisen estämiseksi on kevästä 1990 lähtien tehty ehdotuksia SEVin kaupamekanismin korvaamisesta maiden välisellä maksu-unionilla. Maksu-unionin voisivat perustaa entisen SEVin radikaaleimmin talouttaan uudistavat maat eli **Puola, Unkari, Tšekkoslovakia ja itäinen Saksa**. Entinen Neuvostoliitto oli vielä 1990-luvun alussa näiden maiden selvästi suurin kauppakumppani, mutta vuonna 1991 Neuvostoliiton-kauppa väheni jo noin 50 %. Maat ovat sopineet Venäjän kanssa joistakin energiatoimituksista, mutta ainakin vuoden 1992 alussa suunnitelmista oli jätty selvästi jälkeen.

Ehdotuksia maksu-unionin perustamisesta on arvosteltu paljon. Joidenkin ehdotusten mukaan Länsi-Euroopan päävaluutoista koostuvasta **ecusta voitaisiin tehdä Itä-Euroopan pankkien välinen maksuyksikkö**. Ecu maksuyksikkönään käyttävään unioniin voisi kuulua viitisentoista itäisen Keski-Euroopan kaupallista pankkia, ja myöhemmin liitto voisi laajentua Länsi-Euroopan pankkeihin. Aina-kin saksalainen Deutsche Bank, ranskalainen Credit Lyonnais ja italialainen San Paolo Bank ovat tukeneet ehdotusta. Entisistä SEV-maista ehdotuksesta olivat kiinnostuneita Neuvostoliitto, Tšekkoslovakia, Unkari ja Puola.¹⁴

Ehdotusten taustalla ovat Euroopan jälleenrakennuskauden kokemukset ja Euroopan maksu-unioni (1950 – 1958), joka perustettiin kahdenvälisten kauppasopimusten lakkauttamiseksi ja monenkeskisen kaupan sekä taloudellisen kasvun nopeuttamiseksi. Unioniin liittyneiden 17 Länsi-Euroopan maan valuuttavaranto oli vähäinen ja kauppa unionin ulkopuolisten maiden kanssa selvästi alijäämäistä.

Euroopan maksu-unioni tuki monella tavalla jäsenmaidensa kansainvälisen kilpailukyvyn ja tasapainoisen ulkomaankaupan saavuttamista. Tuonti unionin ulkopuolisista maista sidottiin määräkiintiöihin. Kansainvälisen järjestelypankin (BIS) ylläpitämän selvittelytilin avulla korjattiin kaupan epätasapainoja säännöllisin maksu- ja luototusjärjestelyin. Mitä suuremmaksi kumulatiivinen velka kasvoi,

sitä vähemmän velallista maata luototettiin ja sitä suurempi osa velkaosuudesta oli maksettava kultana¹⁵.

Euroopan maksu-unioni lakkautettiin 1950-luvun lopulla, ja tämän jälkeen unioniin kuuluneet maat siirtyivät käyttämään vaihdettavia valuuttoja. Samalla ne luopuivat useimmista ulkomaankaupan rajoituksista. Itäisen Keski-Euroopan maiden on pyrittävä samaan kotimaanmarkkinoiden suhteellisten hintojen korjaamiseksi ja kilpailun aikaansaamiseksi. Itäisen Keski-Euroopan maksu-unioni ei kuitenkaan voisi Euroopan maksu-unionin tapaan syrjiä unionin ulkopuolisia maita.

Maksu-unionista koitua hyöty on sitä suurempi, mitä enemmän siinä on jäseniä. Siksi entisen Neuvostoliiton, Jugoslavian tai itäisen Saksan todennäköinen jäänti maksu-unionin ulkopuolelle vähentäisi selvästi unionin merkitystä. Varsin suppean maksu-unionin osuudeksi jäisi alle 10 % siihen kuuluvien maiden koko ulkomaankaupasta, kun Euroopan unionin vastaavan osuuden arvioidaan 1950-luvulla olleen 70 %.

IVYn tasavaltojen ja itäisen Keski-Euroopan maiden odotetaan liittyvän yhä useamman kansainvälisen järjestön jäseneksi. Suoran tuen tai teknisen avun saaminen on niiden taloudelliselle kehitykselle välttämätöntä. Maat kiinteästi toisiinsa sitova maksu-unioni soveltuu huonosti pitkän ajan järjestelyksi, sillä entisen Sev-kaupan rakenteiden purkaminen on jo aloitettu ja maat ovat jo selvästi kasvattaneet lännen vientiään.

IVYn ja itäisen Keski-Euroopan maiden keskinäisen kaupan elvyttämiseksi on maksu-unionin lisäksi vain vähän muita varten otettavia keinoja. Tosiasiallisten vaihtoehtojen vähäisyys on ehkä tärkein maksu-unioniehdotuksia edelleen puoltava tosiseikka. Ehdotuksilla maksu-unionin perustamiseksi ei tosin koskaan tavoiteltu itäisen Keski-Euroopan maiden pitkäaikaista eristämistä maailmanmarkkinoista. Tarkoituksena oli tarjota lyhytaikainen järjestely, jolla korvattaisiin romahtamisesta seuraavia hyvinvointitappioita tilanteessa, jossa siirtymätalouksien paineet muutenkin aiheuttavat suuria kustannuksia alueen väestölle.

Entisten Sev-maiden maksu-unionin sijaan voisi tulla kysymykseen IVYn nykyisten tasavaltojen välinen maksu-unioni. Neuvostoliiton valtionpankista syyskuussa annetussa lakiehdotuksessa esitetään, että

pankin toimintaperiaatteita tuotaisiin lähemmäksi BIS:n tai jonkin muun kansainvälisen järjestön periaatteita¹⁶. Tasavaltojen välisen kaupan tasapainottaminen luultavasti edellyttäisi tehokkaasti toimivan tilinselvittelyjärjestelmän perustamista.

Baltian maiden ovat virallisesti ilmoittaneet siirtyvänsä omiin valuuttoihin noin vuoden kuluessa. Toistaiseksi ne käyvät kauppaansa Venäjän kanssa ruplapohjaisen, bilateraalisen clearingmaksujärjestelmän avulla. Muiden tasavaltojen kanssa Baltian maat ovat sopineet, että niiden välistä kauppaa käydään yhä ruplina.

IVYn tulevat keskinäiset maksujärjestelmät ovat edelleen epäselviä. Tasavaltojen suuri keskinäinen riippuvuus puoltaa vähintään maksuunionin kaltaisia järjestelyjä. Toisaalta Venäjän ylivoimainen koko ja vientitulojen ansaintakyky muihin tasavaltoihin nähden tulee aiheuttamaan erittäin suuria ongelmia sopimuksiin pyrittäessä.

5 Siirtymämaiden maksujärjestelmät Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian esimerkkien valossa

Kaikissa entisissä SEV-maissa on alettu pyrkiä kohti jonkinlaista valuutan vaihdettavuutta. Puola ja Unkari ovat siirtymäpolitiikassaan pisimmällä. Tšekkosloveniassa on ollut vuoden 1991 alusta määrätietoista pyrkimystä talouden avaamiseen ja vaihdettavuuteen.

5.1 Puola

Puolan tiukasti säännösteltyä ulkomaankauppaa ja yrityksiä koskevia valuuttamääräyksiä lievennettiin varovaisesti ensimmäisen kerran vuonna 1982. Yritysten sallittiin hankkia valuuttoja vientituloihin suhteutettujen valuuttakiintiöiden rajoissa. Tämä kannusti yrityksiä lisäämään vaihdettavan valuutan määräistä vientiään. Valuutan säännöstelyä helpotettiin seuraavan kerran vuonna 1989, jolloin osa valuuttamääräisistä vientituloista voitiin käyttää yritysten omiin tarpeisiin.

Makrotalouden vakauttamiseen pyrkivän radikaalin uudistusohjelman yhteydessä vuoden 1990 alussa Puolan ulkomaankauppa ja valuuttajärjestelmä vapautettiin. Suurin osa Puolan ulkomaankaupasta on kuitenkin yhä keskitettyä ja ulkomaankauppaorganisaatioiden hallussa.

Uuden valuuttajärjestelmän mukaan yritysten on myytävä valuuttatulonsa valuuttapankeille, jotka edelleen myyvät valuutan täysimääräisesti keskuspankille. Valuuttapankit saavat vastaavasti keskuspankilta tarvitsemansa määrän ulkomaanvaluuttoja¹⁷. Yksityishenkilöillä voi olla valuuttamääräisiä tilejä. Niitä koskevia määräyksiä on melko vähän. Enimmäkseen valuuttojen käyttöä rajoitetaan ulkomaanmatkailun yhteydessä.

Uudistusohjelman aloittamisen jälkeen zlotysta tuli sisäisesti vaihdettava valuutta. Zlotyn vaihdettavuutta sovellettiin edelleen kaupan ja palveluiden ulkomaanmaksuihin. Maasta ei voi viedä valuuttaa ilman keskuspankin lupaa. Sisäisen vaihdettavuuden ja yhtenäisen kurssin saavuttamisen jälkeen vaihdettavien valuuttojen käyttö zlotya korvaavina maksuvälineinä väheni merkittävästi. Joissakin yrityksissä osa palkoista maksetaan edelleen dollareina.

Zlotyn ulkoista arvoa alennettiin vuoden 1990 alusta siten, että 1 dollari vastasi 9.500 zlotya. Zlotyn vuoden 1989 lokakuussa vaihtokurssin mukaan 1 dollarin hankkimiseksi tarvittiin 3.800 zlotya. Devalvaatio oli välttämätön vaihtotaseen tasapainottamiseksi ja valuuttavarantojen hankkimiseksi. Vuoden 1990 aikana valuuttamääräinen vienti kasvoi 45 % ja tuonti 24 %. Ulkomaankaupan ylijäämäksi kertyi 2 miljardia dollaria.

Zlotyn vaihtokurssi pysyi taloutta vakauttavana nimellisenä ankkurina suhteellisen pitkän ajan vuoden 1989 tilanteeseen verrattuna. Tuolloinhan zloty devalvoitiin 24 kertaa. Rahatalouden vakauttamisessa šokkihoito onnistui ainoastaan tyydyttävästi, sillä vuonna 1991 hyödykkeiden ja palveluiden hinnat nousivat yli 70 %¹⁸. Zlotyn reaalin vaihtokurssi revalvoitui vuoden 1991 aikana, valuuttamääräinen vienti väheni ja vaihtotase jäi alijäämäiseksi. Puola siirtyi vuoden 1991 toukokuusta alkaen muuttuvaan kurssijärjestelmään. Vuoden 1991 lokakuusta zlotya on devalvoitu vähitellen 1,8 prosentilla kuukaudessa¹⁹.

5.2 Unkari

Unkarilaisia yrityksiä sitovista vuosisuunnitelmista ja hintojen sekä ulkomaankaupan säännöstelystä luovuttiin jossakin määrin jo 1960-luvulla. Unkarin julkisia menoja vähennettiin ja hintoja vapautettiin vasta vuoden 1989 puolivälissä sen jälkeen, kun Kansainvälisen valuuttarahaston vakauttamisohjelma jo väliaikaisesti keskeytyi maan suuren budjettivajeen takia. Tasapainoiseksi budjettia ei saatu näilläkään toimenpiteillä, mutta järjestelyt tyydyttivät valuuttarahastoa. Uusista valuuttarahaston valmiusluottojärjestelyistä sovittiin vuoden 1990 maaliskuussa.

Yksityishenkilöitä koskevasta valuutansäännöstelystä luovuttiin virallisesti vuonna 1988. Aikaisemmin kansalaisten vaihdettavien valuuttojen hankinta oli virallisesti kiellettyä, joskaan ei kovin tiukasti valvottua. Koska palvelutaseen alijäämä kasvoi lisääntyneen ulkomaanmatkailun takia voimakkaasti, ryhdyttiin yksityishenkilöiden valuutanosto-oikeuksia uudelleen säännöstelemään vuonna 1989.

Valuutansäännöstelystä luovuttiin muilta osin vuodesta 1989 alkaen niin, että yritykset ja Unkarin kansalaiset ja maassa asuvat ulkomaalaiset voivat avata valuuttatilejä kaupallisissa pankeissa. Kaupal-

liset pankit voivat myös myöntää vaihdettavan valuutan määräisiä luottoja yritysten ulkomaankaupan rahoittamiseksi.

Unkarin vaihdettavan valuutan määräisen vaihtotaseen pitkäaikaisen alijäämän takia ulkomaankauppa vapautettiin vasta vuosina 1989 – 1990. Forintilla oli vielä 1990-luvun alussa turisti- ja kaupallinen kurssi ruplamääräisiä maksuja varten. SEV-kaupan vähentämiseksi ja lännen kaupan lisäämiseksi oli siirtoruplan kaupallista kurssia revalvoitava 1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Forintin korivaluuttoihin kiinteästi sidottua vaihtokurssia, jota sovellettiin vaihdettavan valuutan määräiseen ulkomaankauppaan, oli vastaavasti devalvoitava.

Forintista tehtiin sisäisesti vaihdettava vuoden 1991 alussa. Tällä pyrittiin edistämään vaihdettavien valuuttojen siirtymistä yritysten käyttöön. Vaihdettavuuden on kaavailtu koskevan myös ulkomaisia kauppakumppaneita, jotka voivat keskuspankissa muuttaa forintteina saamansa maksut vaihdettaviksi valuutoiksi²⁰.

Unkarissa otettiin vuoden 1991 syyskuussa käyttöön muuttuva kurssijärjestelmä. Unkarin on määrä siirtyä hallituksen kolmivuotisen ohjelman mukaan (1991 – 1993) forintin täydelliseen vaihdettavuuteen. Tällä tarkoitettaneen ainakin aluksi pelkästään kaupan ja palveluiden ulkomaanmaksujen vaihdettavuutta.

5.3 Tšekkoslovakia

Tšekkoslovakiassa alettiin vuoden 1991 alusta alkaen toteuttaa melko radikaalia uudistusohjelmaa. Ohjelmassa korostettiin kotimaisten hintojen ja ulkomaankaupan kertaluonteista vapauttamista sekä sisäisesti vaihdettavan korunan käyttöön ottamista.

Vaihdettavuuden edistämiseksi astui voimaan vuoden 1991 alussa uusi ulkomaanvaluuttoja koskeva laki. Yritysten oli sen mukaan myytävä kaikki vaihdettavan valuutan määräiset vientitulonsa keskuspankille. Ennen lain voimaantuloa yritysten myyntivelvoite oli 70 prosenttia vientituloista. Muu osa vientituloista oli tallettavissa yritysten valuuttatileille. Nykyään valuuttatilin avaamiseen vaaditaan lupa.

Korunan kaupallinen ja turistikurssi yhdistettiin vähitellen vuoden 1990 loppuun mennessä. Sitä ennen kaupallista kurssia oli devalvoitu vuoden 1990 aikana 70 prosentilla ja turistikurssia revalvoitu 30 prosentilla. Korunan kiinteä vaihtokurssi päätettiin vuoden 1991 alusta 28 korunaksi dollarilta.

Makrotalouden vakauttamiseksi ankkuroitu korunan nimellinen vaihtokurssi pysyi koko vuoden 1991 ajan vakaana. Tšekkoslovakian kotimaantalouden suotuisten lähtökohtien ansiosta korunan riittävän tasapainoisen vaihtokurssin määrittäminen oli jossain määrin helpompaa. Tšekkoslovakia täytti ainakin vielä vuoden 1992 alussa varsin tyydyttävästi vaihdettaviin valuuttoihin siirtymisen ennakkoehdot (luku 2.2, s. 9).

Vaikka vuoden 1991 alusta päätettiin kaupan ja palveluiden ulkomaanmaksujen vaihdettavuudesta, ei ehdottoman varmasti tiedetä, toteutuiko järjestely myöskin käytännössä. On huomattava, että ulkomaisten sijoitusten voittojen täysimääräinen kotiuttaminen ei ennen vastaavanlaista periaatepäätöstä ole mahdollista.

On todennäköistä, että korunan vaihtokurssi säilyy verrattain vakaana vuoden 1992 aikana. Korunan sisäisen vaihdettavuuden tukemiseksi on edellisenä vuonna voimakkaasti kasvaneen lännen viennin ansiosta käytettävissä kolminkertainen määrä vaihdettavia valuuttoja. Ulkomaisten sijoitusten odotetaan myöskin kasvavan jonkin verran edellisvuotisesta²¹.

6 Neuvostoliiton valuuttajärjestelmä ja ruplan vaihdettavuus

Neuvostoliiton pyrkimykset irtautua vanhasta talousjärjestelmästä entisenä kokonaisuutena tuntuvat jatkuvasti kärjistyneen hajoamisprosessin seurauksena tuloksettomilta. Koko tähänastisen perestroikan aikana uudistukset ovat edenneet hyvin hitaasti eikä markkinatalouteen tähtääviä toimenpiteitä ole kyetty aloittamaan täysipainoisesti. Sekä keskushallinnossa että tasavalloissa on laadittu lukuisia erilaisia reformiohjelmia, joita ei ole saatu edes alkuun, kun jo taloudellisen ja poliittisen tilanteen muutos on tehnyt ohjelmat toteuttamiskelvottomiksi.

Hajoavan keskusvallan tilalle on yritetty kehittää uudenlaista liittovaltiota. Näyttää kuitenkin yhä todennäköisemmältä, että tasavallat pitävät löyhääkin valtioliittoa jonkinlaisena kaksoisvallan järjestelmänä, johon liittyy vaara palata jossain vaiheessa vanhaan järjestelmään.²² Tämänhetkisessä tilanteessa² todennäköisimmiltä näyttäisivät itsenäisten valtioiden ryhmittymät, joihin joko ei sisälly lainkaan ylikansallisia elimiä tai ainakin niitä on mahdollisimman vähän lähinnä puolustukseen ja rahaunioniin liittyen.

Neuvostotalouden viime vuosien alamäki on ollut pessimistisiäkin arvoja jyrkempi ja on ilmeistä, ettei ruplan vaihdettavuudelle nykyisessä tilanteessa ole taloudellista pohjaa. Tasavaltojen protestinomaiset pyrkimykset omien valuuttojensa käyttöönottoon asettavat ruplan aseman ylipäänsä kyseenalaiseksi. Koska suurelle ruplamassalle ei löydy katetta markkinoilta, tasavallat pyrkivät luomaan oman rahan, josta päättäminen vallitsevassa kohoavan kansallisen itsetunnon ilmapiirissä on helppoa.

Tasavalloilla on kuitenkin vielä pitkä tie suunnitelmista varsinaiseen toteutukseen. Itsenäisen rahatalouden infrastruktuurin, tasapainoisen talouden ja vahvan rahan luominen ei käy hetkessä. Tasavaltojen edessä ovat vähintäänkin samat ongelmat kuin keskushallinnon tasolla. Lisäongelmia aiheuttaa tasavaltojen välinen kauppa, joka ulkomaankaupaksi muuttuessaan nostaisi esiin kysymyksen kaupassa käytettävästä valuutasta, sen kurssista ja todennäköisesti lisäksi omia markkinoita suojaavia toimenpiteitä.

² Vuoden 1991 lopulla

Tätä kirjoitettaessa Neuvostoliitosta voidaan vielä puhua jonkinlaisena kokonaisuutena, mutta jo lähitulevaisuudessa maan hajoaminen erilaisiin osiin on yhä selvempää. Useilla jatkossa esitettävillä asioilla on kuitenkin merkitystä tasavaltojen luodessa omia valuuttojaan ja pyrkiessä niiden vaihdettavuuteen. Seuraavassa on pyritty tuomaan esiin myös tasavaltatasolla ilmenneitä viimeaikaisia kehityssuuntia, mutta pääpaino on entisen neuvostojärjestelmän piirteiden kuvauksessa erityisesti ruplan vaihdettavuutta ajatellen. Esitetyt asiat kuvaavat samalla koko talousuudistusprosessin sekavuutta - monia virheellisiä ja päällekkäisiä sekä myöhemmin pyörrettyjä ratkaisuja, joista päätettiin kiihtyvällä vauhdilla.

6.1 Suunnitelmat ruplan vaihdettavuuden toteuttamisesta

Ruplan vaihdettavuudesta on Neuvostoliitossa keskusteltu jo pitkään. 1960-luvun alussa ruplan devalvoinnin yhteydessä asetettiin tavoitteeksi, että rupla tulisi syrjäyttämään dollarin kansainvälisillä finanssimarkkinoilla. Elokuun vallankaappausyritykseen osallistunut pääministeri Pavlov arvioi vielä loppukeväällä 1991 ruplan sisäisen vaihdettavuuden³ toteutuvan vuoden 1992 alusta²³.

Neuvostoliiton sisäiset tapahtumat ovat kuitenkin edenneet nopeasti ja ennakoimattomasti. Alkusyksystä 1991 Neuvostoliiton valtionpankin edustaja ilmoitti, ettei Neuvostoliitto vielä ole valmis ruplan sisäiseen vaihdettavuuteen. Suurimpana syynä tähän oli tarvittavien valuuttavarojen ja teknisen tietämyksen puute. Neuvostoliitossa oli pitkälti luotettu länsimaiden valuuttamääräisiin lisälainoihin, mikä maan taloustilanne huomioon ottaen oli epärealistista.²⁴ Myöhemmin ilmoitettiin ruplan jonkinasteisen (ilmeisesti sisäisen) vaihdettavuuden toteutumisesta v.1993 alusta, jolloin myös Neuvostoliiton valuuttajärjestelmä uudistettaisiin perusteellisesti.

³ Sisäisellä vaihdettavuudella tarkoitetaan Gosbankin puheenjohtaja Geraschenkon mukaan yritysten ja yksityishenkilöiden oikeutta vaihtaa ruplia muihin valuuttoihin markkinoilla määräytyvään kurssiin juoksevia maksuja varten. Yritysten on kotiutettava kaikki hankkimansa ulkomainen valuutta. Ulkomaisten yritysten osalta vaihto-oikeus koskee vain Neuvostoliitossa ansaittuja ruplia.

Sisäinen vaihdettavuus ei toteutunut vuoden 1992 alusta.

Vallankaappausyrityksen seurauksena Neuvostoliiton ja sen ohella ruplan asema muuttui olennaisesti. Toistaiseksi on epäselvää, toteutuvatko suunnitelmat tasavaltojen välisestä talousyhteisöstä ja mikä on ruplan kohtalo. Talousyhteisöstä alustavasti sopineet tasavallat ovat periaatteessa hyväksyneet luonnoksen, jossa todetaan ruplan säilyvän yhteisenä rahana. Toisaalta sallitaan myös yhteisön jäsenten omat rahat, mikäli ne eivät uhkaa yhteistä maksujärjestelmää.

Periaatteellisista sopimuksista huolimatta on selvää, että ruplan arvostus on nykyisellään erittäin heikko. Ruplan arvon määrittämistä vaikeuttavat etenkin talouden suuret epätasapaino-ongelmat, mikä heijastuu ruplan useina eritasoisina kursseina. Valuuttapörsseissä ruplan kurssikehitys on jatkuvasti heikentynyt. Vaikka ruplan asema säilyisikin talousyhteisön sisällä, tullaan sen käytöstä todennäköisesti luopumaan yhteisön ulkopuolisten tasavaltojen ja Baltian maiden välisessä kaupassa, jossa valuuttapulan vuoksi jouduttaneen käytännössä turvautumaan barterkauppaan tai bilateraalistien clearing-maksujärjestelmien käyttöön²⁵.

Baltian maissa on luonnollisestikin jo pitkään suunniteltu oman valuutan käyttöönottoa, mutta viime aikoina keskustelut omista rahoista ovat laajenneet myös muihin tasavaltoihin. Ukraina on ilmoittanut ottavansa käyttöön ensin ns. ostokupongit ja myöhemmin oman valuuttansa, grivnan²⁶. Venäjän federaatiossa omaa valuuttaa pidetään tarpeellisena suojatoimenpiteenä muiden tasavaltojen vastaavia suunnitelmia vastaan. Suunnitelmien mukaan uutta ruplaa ei aluksi painettaisi, vaan vanhoihin Neuvostoliiton rupliin lisättäisiin uusi tunnus. Optimistisimpien arvioiden mukaan uusi rupla saataisiin käyttöön jo vuoden 1992 alusta.²⁷ Lisäksi Venäjän varapääministeri Gaidar on ilmoittanut - ilmeisesti "vanhan" - ruplan sisäisen vaihdettavuuden toteutumisesta v.1992 alusta. Ruplalla olisi hänen mukaansa vain yksi kurssi, joka määräytyisi markkinoilla kysynnän ja tarjonnan perusteella.²⁸ ⁴

⁴ Ukrainassa on vuoden 1992 alusta käytetty ostokuponkeja. Grivnan käyttöönottoa suunnitellaan vuoden 1992 loppupuolella.

Venäjällä uuden ruplan käyttöönotto, "vanhan" ruplan sisäinen vaihdettavuus ja ruplan markkinapohjaisesti määräytyvä kurssi eivät toteutuneet vuoden 1992 alussa.

Jotta siirtyminen valuutan vaihdettavuuteen onnistuisi, olisi seuraavien ennakkoehtojen olla voimassa:⁵ sopiva valuuttakurssi, riittävä määrä ulkomaisia valuuttoja, kireä raha- ja finanssipolitiikka sekä talouden toimijoita ja resursseja ohjaavat markkinahinnat. Seuraavassa kuvaillaan Neuvostoliiton valuuttajärjestelmää sekä tarkastellaan maan tilannetta pyrittäessä valuutan vaihdettavuuteen em. ennakkoehtojen valossa.

6.2 Neuvostoliiton valuuttakurssijärjestelmä

Neuvostoliitossa on käytössä monikurssijärjestelmä. **Virallisen kurssin lisäksi käytössä ovat kaupallinen ja valuuttapörssin kurssi sekä turistikurssi.** Katukaupassa käytetään ns. mustan pörssin kurssia. Lisäksi useissa tasavalloissa on käytössä omia kurseja, jotka muodostuvat mm. **valuuttahuutokaupoissa** kysynnän ja tarjonnan mukaan. Yleisliittolaiset Vneshekonombankin järjestämät valuuttahuutokaupat lakkautettiin valuuttapörssin aloitettua toimintansa keväällä 1991.

Virallista kurssia käytetään lähinnä taloudellisessa analysoinnissa ja kansainvälisissä tilastovertailuissa. **Kaupallinen kurssi** korvaa virallisen valuuttamääräisissä ulkomaanoperaatioissa. Virallisen kurssin käyttö säilyy ainoastaan valtion aiemmin myöntämien lainojen kuoletuksissa, mikäli lainoissa on tästä erillinen maininta.²⁹

Ruplan **kaupallinen kurssi** otettiin käyttöön v.1990 marraskuussa. Kurssia käytetään ulkomaan maksuissa, ulkomaisissa investoinneissa Neuvostoliittoon, kotimaisissa investoinneissa ulkomaille sekä juridisten henkilöiden ei-kaupallisissa maksuissa. Ilmeisesti kaupallisen kurssin mukaisesti vaihdetaan valuuttaa valtiosuunnitelmissa mainittujen kauppohenkilöiden osalta. Mikäli yritys muuten haluaa esim. ostaa valuuttaa tuontia varten, sen on hankittava se joko valuuttahuutokaupoista tai valuuttapörssistä valuutaoikeudet saaneiden pankkien välityksellä. Kaupallisen kurssin käyttöönotolla pyrittiin karsimaan ylimääräistä tuontia, kannustamaan vientiä ja edistämään ruplan vaihdettavuutta.³⁰

⁵ Kts. kpl 2.2

Alunperin kaupallista kurssia määriteltäessä lähdettiin siitä, että arviolta 90 % viennistä olisi kannattavaa.³¹ Valtionpankki Gosbankin edustajat ovat myöhemmin esittäneet kaupallisen kurssin huomattavaa devalvoimista. Valuuttapörssin kurssiin verrattuna kaupallinen kurssi jäisi siltikin huomattavasti korkeammaksi. Valuuttapörssissä kurssi on ollut yli 100 ruplaa dollarista ja kaupallista kurssia ehdotetaan devalvoitavaksi tasolle 5 - 6 SUR/USD (toistaiseksi kaupallinen kurssi on n.1,8 SUR/USD).^{32 6}

Joidenkin tietojen mukaan **mustan pörssin** valuuttakauppa olisi vähentynyt kaupallisen kurssin käyttöönoton jälkeen. Tästä on osoituksena etenkin ulkomaan kansalaisten, mutta ilmeisesti myös joidenkin mustan pörssin keinottelijoiden siirtyminen käyttämään virallisia vaihtopisteitä.³³

Valuuttapörssi aloitti toimintansa huhtikuun alussa Moskovassa. Pörssin perustamisen vuoksi v.1989 lopusta alkaen toimineet yleisliittolaiset valuuttahuutokaupat lopetettiin. Pörssiin saavat osallistua valuutaoikeudet saaneet ja pörssin jäseniksi hyväksytyt kaupalliset pankit, joita on tällä hetkellä kymmenkunta. Pörssin perustaminen poisti ns. erikoiskurssin, jota aiemmin käytettiin mm. turistien valuutanvaihdossa. Jonkin aikaa turistit saivat vaihtaa valuuttaa ns. **turistikurssin** mukaisesti. Kurssin määräsi valtionpankki Gosbank, joka marraskuun alusta devalvoi turistikurssin tasolle 47 SUR/USD (aiemmin 32 SUR/USD)³⁴. Jo heti joulukuun alussa Gosbank päätti kuitenkin antaa neuvostopankeille oikeuden itse määrittellä yksityisten kansalaisten valuuttakaupoissa käyttämänsä kurssin.³⁵

Valuutan vaihdettavuuteen pyrkiminen edellyttää useiden valuuttakurssien poistamista ja yhteen, realistiseen valuuttakurssiin siirtymistä. Käytännössä oikean kurssitason määrittäminen etenkin Neuvostoliiton ja yksittäisten tasavaltojenkin tapauksessa on erittäin vaikeaa. Tarvittavien markkinainstituutioiden ja kokemuksen puuttumisen vuoksi tarvitaan ilmeisesti siirtymäkausi monikurssijärjestelmästä

⁶ Vuoden 1992 alusta Venäjän keskuspankki noteerasi ruplalle kaksi kurssia - markkinakurssin ja kaupallisen erikoiskurssin. Näiden lisäksi käyttöön jäivät ainakin virallinen kurssi (noteerauksia ei kuitenkaan julkaista) ja pankkien käyttämä kurssi valuutan käteismyyntissä (turistikurssi).

Venäjä on ilmoittanut 20.4.1992 mennessä siirtyvänsä kahden ruplan kurssin käyttöön. Kiinteää kurssia käytetään pääomien siirroissa, kelluvaa kurssia juoksevilla maksuilla (ml. korkojen ja osinkojen siirrot).

yhteen kurssiin. Siirtymäkautta puoltaa lisäksi riittävien valuuttavarojen puuttuminen.³⁶

Taulukko 3. Neuvostoliiton valuuttakurssit rpl/USD.

(pl. tasavalloissa käytettävät omat kurssit sekä mustan pörssin kurssi; taulukossa esitetty neljä viimeisintä noteerausta)

päivämäärät	6.11.	20.11.	27.11.	4.12.
virallinen	0.5780	0.5721	0.5688	0.5731
kaupallinen	1.7340	1.7163	1.7064	1.7193
turistikurssi ¹⁾	47.0	47.0	47.0	—

¹⁾ Turistikurssin noteeraus lopetettiin joulukuun alusta 1991

päivämäärät	29.10.	5.11.	13.11.	19.11.
valuuttapörssikurssi	73.1	110	98.8	110

6.3 Ulkomaanvaluutan käyttö Neuvostoliitossa

Riittävä valuuttavaranto on välttämätön edellytys vakaalle makrotaloudelliselle kehitykselle. Tarvittavan valuuttavarannon suuruus on yhteydessä valitun valuuttakurssin joustavuuteen.³⁷ Neuvostoliiton ehtyvät valuuttatulot ja ulkomaisen velan maksuvaikeudet yhdistettynä tasavaltojen välisiin riitoihin velan jakamisesta vaikeuttavat valuuttareservien luomista. Läntiset G7-ryhmän teollisuusmaat joutuivat vuoden 1991 lopulla suostumaan Neuvostoliitolle ennen vuoden 1991 myönnettyjen keskipitkien ja pitkien lainojen takaisinmaksun lykkäämiseen³⁸. Maan kultavaranto on arvioitu korkeintaan muutamaksi sadaksi tonniksi. Joidenkin arvioiden mukaan kultavarat olisivat kokonaan ehtyneet.

Neuvostoliiton alkukeväällä 1991 hyväksytyn ja voimaan astuneen uuden valuutansääntelylain tarkoituksena oli ruplan ostovoiman vahvistaminen. Lakia laadittaessa eivät tasavaltojen suunnitelmat

itsenäisistä rahajärjestelmistä ja omista valuutoista vielä olleet ajan-kohtaisia. Tämän vuoksi laki käsittelee Neuvostoliittoa yhtenäisenä valuutta-alueena, jonka rajojen sisäpuolella harjoitetaan yhtenäistä raha-, luotto- ja valuuttapolitiikkaa. Rupla on lain mukaan neuvostokansalaisten virallinen maksuväline, jota he voivat rajoituksetta käyttää keskinäisessä maksuliikenteessään.³⁹

Valuutansääntelylain mukaisesti ulkomaanvaluuttaa voidaan Neuvostoliiton sisäisessä maksuliikenteessä käyttää Valtionpankin (Gosbank) säätämässä järjestyksessä.⁴⁰ Juridiset henkilöt voivat käyttää itselleen lain mukaan kuuluvia valuuttavaroja tuontimenojen kattamiseen melko vapaasti. Yritykset eivät saa itselleen kaikkia ansaitsemiaan valuuttatuloja. Vuoden 1991 loppuun saakka yritysten on myytävä 40 % valuuttatuloistaan Ulkomaankauppapankille (Vneshekonombank) Neuvostoliiton ulkomaisten velanhoitomienojen kattamiseksi. Lopuista 60 %:ista yritys saa itselleen tietyn osan, jonka suuruus vaihtelee toimialoittain. Jäljelle jäävä osa jaetaan edelleen yleisliittolais-tasavaltalaiseen valuuttarahastoon sekä tasavaltojen ja paikallisiin valuuttarahastoihin. Kyseisiä valuutan pakollista myyntiä koskevia määräyksiä ei sovelleta yhteisyrityksiin, joissa ulkomaisen pääoman osuus on yli 30 %.⁴¹

Vaikka Neuvostoliiton valuutansääntelylaki on ehtinyt olla voimassa vasta vajaan vuoden, se on käytännössä menettänyt lähes täysin merkityksensä. Neuvostoliiton tasavaltojen voimakkaat pyrkimykset irtautua keskushallinnosta ja sen lainsäädännöstä ovat johtaneet omien valuutansääntösten luomiseen. Keskushallinnon laissa määrätyt valuuttamaksut jätetään yhä useammin maksamatta ja kartutetaan sen sijaan omia rahastoja.

Lokakuun lopulla 1991 Venäjän federaation presidentti Jeltsinin puheessaan hahmottelema uudistusohjelma on ehkä radikaalein ilmentymä keskushallinnon ohittamisesta. Ohjelmaa konkretisoivien presidentin määräysten mukaan tasavalta ei tule suorittamaan keskushallinnon määräämiä valuuttasiirtoja. Tämä koskee siten mm. edellämainittua pakollista 40 % valuuttamaksua Neuvostoliiton ulkomaankauppapankille sekä vienti- ja tuontiveroja. Neuvostoliiton valtionpankin noteeraamista ruplakursseista luovutaan.

Sekä yksityiset että juridiset henkilöt saavat avata valuuttatilejä, joiden käyttöä ei rajoiteta. Niiden sallitaan myös toteuttavan valuuttaoperaatioita ja ostavan käteisvaluuttaa rajoituksetta valuuttapank-

kien kautta. Juridisten henkilöiden on kuitenkin käytettävä ostamansa valuutta yksinomaan tavaroiden ja palvelusten tuontiin (juokseviin maksuihin). Ulkomaisille investoijille annetaan oikeus siirtää voittonsa ja osinkonsa valuutassa ulkomaille.

6.4 Talouden epätasapaino-ongelmat - liikaraha ja tavarapula

Vaihdettavuuden kannalta oleellisen kotimaantalouden tasapainon saavuttaminen on tällä hetkellä yksi vaikeimmista ongelmista. 1980-luvun jälkipuoliskolla muodostunut **rahatalouden epätasapaino** johtui suurelta osin epäonnistuneista uudistuksista. Yritysten laajempi itsenäisyys kasvatti niille jäävien voittojen määrää samalla, kun yritysten investoinnit rahoitettiin suurelta osin valtionbudjetista. Yritykset käyttivät ylimääräiset rahavaransa mm. työntekijöidensä palkankorotuksiin. Näin sekä yrityksille että kotitalouksiin kertyi ns. **liikaraha**, jolle ei ollut tavarakatetta.

Omalta osaltaan liikarahan muodostumiseen on vaikuttanut **kontrollimaton rahan tarjonta**, jonka kasvu alkoi v.1988.⁴² Vuosina 1988-1990 rahan määrä kasvoi yli puolitoistakertaiseksi. Vuoden 1990 lopussa liikarahaa arvioitiin olevan 234 mrd rpl, mikä oli noin 23 % BKT:sta ja yli kolmasosa väestön tuloista vuonna 1990.⁴³ Ilmeisesti vuonna 1991 liikarahan määrä on edelleen kasvanut.

Samaan aikaan, kun rahan määrä kansantaloudessa lisääntyi, supistui tuotanto ja kasvatti vastaavasti **tyydyttämätöntä eli liikakysyntää**. Lakot ja mielenosoitukset ovat edelleen kärjistäneet tilannetta. Virallisten tietojen mukaan 95 - 98 % eri tavararyhmistä on ns. defisitnyje eli niitä on saatavilla huomattavasti kysynnän volyymin vähemmän.⁴⁴ Tavaroiden ja palvelusten saanti vaihtelee lisäksi tasavalloittain ja alueittain.

Vuoden 1991 alussa toteutettu "rahauudistus" ei vähentänyt liikarahan määrää. Suurten setelien vetäminen pois käytöstä poisti vain viittisen miljardia ruplaa 50 ja 100 ruplan seteleistä, ja uusien setelien painaminen palautti tilanteen pian ennalleen. Uudistuksen virallisesti ilmoitetut tavoitteet - epärehellisesti ansaittujen tulojen mitätöinti ja liikarahan vähentäminen - jäivät näin ollen saavuttamatta.⁴⁵ Myöhemmin keväällä 1991 toteutettu hintauudistukseen ei pystynyt olennaisesti vähentämään liikarahan määrää.

6.5 Neuvostoliiton hintajärjestelmä

Neuvostoliitossa on perinteisesti ollut käytössä kaksihintajärjestelmä, jonka mukaisesti tukku- ja vähittäishinnat pyritään pitämään toisistaan erillään. Hinnat eivät perustu kysyntään ja tarjontaan eivätkä aina edes kata kaikkia kustannuksia.

Ennen perestroika-aikakauden alkua valtionhintoja ei pitkään aikaan oltu nostettu käytännöllisesti katsoen ollenkaan. Osuuskuntapuolella hinnat ovat sitä vastoin korkeammasta lähtötasostaan huolimatta jatkuvasti kallistuneet. Vasta vuoden 1991 alussa tukkuportaasta aloitettu hintauudistus ulotettiin myös valtion vähittäishintoihin. Uudistus oli kuitenkin lähinnä nimellinen ja jätti suuren osan hinnoista edelleen valtion säätelemiksi.^{46 7}

Hintarakenteen uudistaminen on yksi tehokkaasti toimivien markkinoiden perusedellytys. Vain kustannuksia heijastavat hinnat antavat oikean perustan rationaalisille tuotanto- ja investointipäätöksille.⁴⁷ Kun vaihtotaseen vaihdettavuuden myötä tuontakilpailu kasvaa, yritykset pyrkivät keskittämään tuotantoaan aloille, joissa niillä on suhteellinen etu ulkomaisiin yrityksiin verrattuna. Yritysten oppiessa reagoimaan markkinasignaaleihin niiden tehokkuus lisääntyy. Valtion maksamien tukijaisten väheneminen/loppuminen vähentää valtionbudjetin menoja.⁴⁸

6.6 Viennin ja tuonnin säätely

Valuutan vaihdettavuuteen liittyy kiinteästi myös viennin ja tuonnin säätely ja viime kädessä sen purkaminen. Vaikka maan valuutta olisikin vaihdettava, voi se säädellä vientiään ja tuontiaan erilaisin rajoituksin.

Yleisliittolaisten ja tasavaltojen välisten lakien ja määräysten kirjavuus ja ristiriitaisuus näkyy Neuvostoliitossa etenkin ulkomaankaupan säätelystä. Vielä vuoden 1991 alkupuolella ulkomaisten taloussuhteiden ministeriö hoiti ainakin periaatteessa keskitetysti ulkomaankaupan **lisensoinnin** mm. maksutasetilanteen perusteella.

⁷ Vuoden 1992 alussa Venäjä vapautti lähes kaikki hinnat ja päätti laajentaa säätelyn purkamista edelleen muutaman kuukauden kuluttua. Vähitellen on tarkoitus siirtyä täysin vapaisiin hintoihin.

Tällöin yli 90 % neuvostoliittolaisten yritysten ja organisaatioiden viennistä oli lisensoitu. Tuonnin puolella lisensoitavien tuotteiden osuus oli joidenkin tietojen mukaan vain kuutisen prosenttia⁴⁹, mutta käytännössä tuontia rajoitti nimenomaan valuutan saatavuus. Lisensoinnin tarkoituksena oli etenkin liiallisen viennin rajoittaminen kotimaan markkinoiden suojelemiseksi.⁵⁰

Kesällä 1991 päätettiin lisensoinnin siirtymisestä Yleisliittolais-tasavaltalaisen valuuttakomitean vastuulle. Ulkomaisten taloussuhteiden ministeriön rooli jäi tässä vaiheessa epäselväksi ja yhä useammat tasavallat alkoivat alistaa yrityksiään yksipuolisesti tasavallan määräyksille. Samaan aikaan jo maaliskuussa hyväksytyjen Neuvostoliiton tullilain ja tullitariffilain voimaantumista lykättiin v.1992 alkuun.

Marraskuun alussa 1991 julkaistiin lyhyin väliajoin uudet ulkomaankauppaa ja vaihdettavia valuuttoja koskevat määräykset sekä Neuvostoliiton että Venäjän federaation osalta. Yleisliittolaisissa - kuten myös Venäjän federaation - määräyksissä on pitkälti myönnytty toteamaan jo tapahtunut kehitys eli **purkamaan olemassaoleita ulkomaankauppa- ja valuuttamääräyksiä**. Tämä koskee etenkin ulkomaankauppaa käyvien yritysten rekisteröintiä, barterkauppaa ja yhteisyritysten maahantuomien tuotteiden jälleenmyyntiä.

Yleisliittolaisten määräysten mukaan joidenkin yritysten omaan käyttöön maahan tuodut tuotteet (esim. ruoka, lääkkeet) vapautetaan **tuontiveroista**. Vähittäismyyntiä varten tuodut ja muut kuin em. kategorian tuotteet ovat edelleen veronalaisia. Tuontiverot vaihtelevat 20 - 1300 % välillä sopimushinnoista ja niiden lisäksi peritään enintään 30 % suuruinen tullimaksu. Venäjän federaation määräysten mukaan kaikki ulkomaankaupan verot ja lähes kaikki lisensointirajoitukset poistettaisiin. Joitakin jäljellejääviä lisensointimyyntiäisiin huutokaupalla.^{51 8}

⁸ Venäjä ilmoitti vuoden 1992 alkupuolella viennin lisensoinnin ja kiintiöinnin lähes täydellisesti purkamisesta heinäkuun alkuun mennessä. Energian osalta vientikiintiöt poistetaan vähitellen vuoden 1993 loppuun mennessä.

Lähteet

1. Havrylyshyn, Oleh and Williamson, John: From Disunion to Eastern Economic Community, Policy Analyses in International Economic 35; Institute for International Economics: Washington DC, OCTOBER 1991
2. Greene, J. & Isaard, P (1990): Currency Convertibility and the Transformation of Centrally Planned Economies. International Monetary Fund, Occasional Paper 81, Washington DC, June 1991
3. Baneth, Jean: Institutional Framework of Reforms: A Discussion; UN, ECE, Economic Studies No 2., New York 1991, Reforms in Foreign Economic Relations of Eastern Europe and the Soviet Union, Edited by Kaser, Michael and Vacic, Aleksandar M
4. Levick, Friedrich; The Place of Convertibility in the Transformation Process: Currency Convertibility in Eastern Europe, Edited by Williamson, John; Institute for International Economics, Washington, DC, September 1991
5. Jefferson, Gary H. and Petri, Peter A.: From Marx to Markets ; Challenge, September-October 1990
6. Driscoll, David, D., The IMF and the World Bank, IMF, Washington, P.C., 1990
7. "Japani haluaa uudistaa Maailmanpankin toimintaa", Helsingin Sanomat 12.12.1991
8. McKinnon, Ronald; The Order of Economic Liberalization - Financial Control in the Transition to a Market Economy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1991
9. "The Value-subtractors of Eastern Europe"; The Economist, January 5th 1991
10. Sachs on Poland, The Economist, 19.1.1992
11. Tiusanen, Tauno: SEV ja Jugoslavia. Ulkomaankaupan organisaatiot ja menekinedistäminen. Vientikoulutussäätiön julkaisu n:o 16/1980, 119 sekä Sutela, Pekka: SEV - yhteistyötä vailla tuloksia ja tulevaisuutta. ETLA:n julkaisu B 69, 1991, 24
12. Tiusanen: SEV, maailmantalous ja Suomi, 1989, 65-75
13. PlanEcon Report (32-33) 16.9.1991
14. Financial Times 23.4.91 ja 24.4.91

15. Bofinger, Peter (1991/3). A Multilateral Payments Union for Eastern Europe, Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review
16. Izvestija 14.9.1991.
17. Olechowski, Andrzej (1991). Currency Convertibility: The Polish Experience, Conference on East European Convertibility in Vienna on 20-22 January 1991
18. Business Eastern Europe 10.2.1992, 64
19. Business Eastern Europe 16.12.1992, 457
20. Kauppalehti (14.2.1991)
21. Idänkauppa 1/1992, 7
22. Helsingin Sanomat 8.12.1991
23. Izvestija 13.5.1991
24. Financial Times 7.8.1991
25. Moskovskije Novosti 10.11.1991 "Mnogo deneg iz nitsego"
26. Izvestija 4.10.1991 "Do vvedenija sobstevnyh deneg Ukraina budet zhit s kuponami"
27. Uusi Suomi 25.10.1991 "Vakava riita repii ruplaa"
28. Interfax 4.12.1991 "Russia Determined to Make Ruble "Internally Convertible" Next Year"
29. Ekonomika i Zhizn 46/90
30. Izvestija 26.10.90
31. IMF..., 426
32. Kauppalehti 6.11.1991 "Ruplan kaupallisen kurssin devalvaatio odotettavissa pian"
33. Izvestija 23.4.91
34. Izvestija 6.11.1991, Bjulleten kursov inostrannyh valjut
35. Helsingin Sanomat 1.12.1991 "Neuvostoliitto purkaa ruplan turistikurssin"
36. IMF, The World Bank, OECD, EBRD (1991): A Study of the Soviet Economy, Volume 1, 1991, 56
37. Greene, J.E. and Isard, P. (1991): Currency Convertibility and the Transformation of Centrally Planned Economies, IMF June 1991, 10
38. Helsingin Sanomat 22.11.1991 "Teollisuusmaiden ryhmä antoi Neuvostoliitolle jatkoaikaa"
39. Neuvostoliiton valuutansäännöstelylaki, Izvestija 15.3.1991
40. NL:n valuutansäännöstelylaki, Izvestija 15.3.91
41. Izvestija 3.11.91 ja valuutansäännöstelylaki, Izvestija 15.3.91
42. IMF, The World Bank, OECD, EBRD (1991): A Study of the Soviet Economy, Volume 1, 1991, 367-8
43. P.Havlik, WIIW jäsenkokous 22.3.91
44. Sovetskaja Estonija 1.3.91
45. Financial Times 2.4.91
46. Holzman, F. (1990), Na puti k konvertiruemosti rublja, Voprosy ekonomiki 1990/9, 17
47. Rieger, Ph. (1989), Convertibility, 169-174, kirjassa Fink, G. & Wala, A. "New Developments in Banking and Finance in East and West", Oesterreichische Nationalbank, 1990
48. The Soviet Economic Crisis: Steps to Avert Collapse. Executive Report 19, February 1991, International Institute for Applied Systems Analysis, 5-6
49. Ekonomika i Zhizn 18/91 ja IMF..., 438
50. Ekonomika i Zhizn 18/91
51. Business Eastern Europe 25.11.1991 "USSR & RSFSR Announce Broad Trade Deregulation"

SUOMEN PANKIN KESKUSTELUALOITTEITA

ISSN 0785-3572

- 1/92 Jaakko Autio **Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991**. Katsaus ja tilastosarjat. 1992. 36 + 245 s. ISBN 951-686-309-4. (TU)
- 2/92 Juha Tarkka – Johnny Åkerholm **Fiscal Federalism and European Monetary Integration**. 1992. 29 s. ISBN 951-686-310-8. (KP)
- 3/92 Päivikki Lehto-Sinisalo **The History of Exchange Control in Finland**. 1992. 92 s. ISBN 951-686-311-6. (TI)
- 4/92 Erkki Koskela – Matti Virén **Inflation, Capital Markets and Household Saving in Nordic Countries**. 1992. 21 s. ISBN 951-686-312-4. (TU)
- 5/92 Arto Kovanen **International Capital Flows in Finland 1975–1990: The Role of Expectations**. 1992. 18 s. ISBN 951-686-313-2. (KT)
- 6/92 Ilmo Pyyhtiä **Investointien kohdentuminen Suomessa**. 1992. 54 s. ISBN 951-686-314-0. (KT)
- 7/92 Margus Hanson **Eesti Pank ja Viron rahajärjestelmä 1920- ja 1930-luvulla**. 1992. 58 s. ISBN 951-686-315-9. (TU)
- 8/92 Markku Malkamäki **Estimating Conditional Betas and the Price of Risk for a Thin Stock Market**. 1992. 36 s. ISBN 951-686-317-5. (TU)
- 9/92 Markku Malkamäki **Conditional Betas and the Price of Risk in a Thin Asset Market: A Sensitivity Analysis**. 1992. 39 s. ISBN 951-686-318-3. (TU)
- 10/92 Christian Starck **Keskuspankkien riippumattomuus – kansainvälinen vertailu**. 1992. 43 s. ISBN 951-686-319-1. (KP)
- 11/92 Juha Tarkka **Tax on Interest and the Pricing of Personal Demand Deposits**. 1992. 21 s. ISBN 951-686-320-5. (KP)
- 12/92 Terhi Kivilahti – Jyri Svanborg – Merja Tekoniemi **Itä-Euroopan maiden valuuttojen vaihdettavuudesta**. 45 s. ISBN 951-686-322-1. (IT)